

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta
Ústav sociální práce

Spirituální hodnoty v sociální práci

Diplomová práce

Autor: Bc. Štěpánka Hrdinová
Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce (K-SPN)
Forma studia: kombinovaná

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Hradec Králové, 2018

Zadání diplomové práce

Autor:	Štěpánka Hrdinová
Studium:	U16022
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název diplomové práce:	Spirituální hodnoty v sociální práci
Název diplomové práce AJ:	Spiritual values in social work

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zaměřuje na spiritualitu jako téma sociální práce, v teoretické části si klade za úkol představit práci profesora Edwarda R. Canda s cílem porozumět spiritualitě v kontextu sociální práce a přiblížit spiritualitu sociálním pracovníkům, se kterou by měli v rámci praxe umět zacházet. Ráda bych představila konkrétní praxi zaměřenou na toto téma, kazuistiky a další názory odborníků v kontextu sociální práce. Praktická část se bude věnovat kvalitativnímu výzkumu, polostrukturovaným rozhovorům se sociálními pracovníky a klienty, a analýze dokumentů. Bude mě zajímat, zda spiritualita do praxe vstupuje, jak ji vnímají sociální pracovníci a klienti.

MATOUŠEK, Oldřich et. al.. Základy sociální práce. 3. Vyd. Praha: Portál, 2012. 312 s. ISBN 978-80-262-0211-0. VOJTÍŠEK, Zdeněk; DUŠEK, Pavel; MOTL Jiří. Spiritualita v pomáhajících profesích, 1. Vyd. Praha: Portál, 2012. 232 s. ISBN 978-80-262-0088-8 CANDA Edward R.; FURMAN Leola Dyrud. Spiritual diversity in social work practice The heart of helping. Second edition. Oxford Press University, 2010. ISBN 978-0-19-537-279-3.

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	27.4.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Pardubicích dne 24. března 2018

Bc. Štěpánka Hrdinová

Poděkování

Děkuji Mgr. Miroslavu Kapplovi Ph.D., vedoucí diplomové práce za konzultace a připomínky v průběhu vzniku mé práce.

Anotace

HRDINOVÁ, Štěpánka. *Spirituální hodnoty v sociální práci*. Hradec Králové, 2018. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Tato diplomová práce představuje spiritualitu nejenom jako důležitou osobnostní složku každého jedince, ale také uvádí její hodnoty v kontextu sociální práce vstupující do praxe sociálních pracovníků. Zaměřuje se na práci profesora Edwarda R. Candy a na jeho spirituálně-senzitivní sociální práci a přístupu v praxi. Klade si za úkol představit důležitost spirituality v praxi sociální práce a vydefinovat důvody, proč by spiritualita měla být jedním ze základních předpokladů každého sociálního pracovníka, který vstupuje do kontaktu s klientem s vlastními reflektovanými spirituálními hodnotami. Snaží se sociálním pracovníkům představit spirituální rozměry a přiblížit spiritualitu jako téma sociální práce.

Práce zkoumá, zda a jakým způsobem spiritualita do praxe sociální práce vstupuje. Součástí diplomové práce je výzkum mezi sociálními pracovníky s cílem zjistit, jak spiritualitu vnímají a jak ke spiritualitě v rámci sociální práce přistupují v praxi. Další výzkum se zaměřuje na vnímání spirituality u klientů sociálních služeb.

Klíčová slova: spiritualita, religiozita, sociální práce, teorie sociální práce, spirituálně-senzitivní sociální práce, dilemata, paradigmata, role sociálního pracovníka, hodnoty sociální práce

Annotation

HRDINOVÁ, Štěpánka. *Spiritual values in social work*. Hradec Králové, 2018. The Thesis. University of Hradec Králové, Faculty of Philosophy. Institute of Social Work. Leader of the Thesis Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

This diploma thesis presents spirituality not only as an important personality component, but also presents its values in the context of social work entering the practice of social workers. It focuses on the work of Professor Edward R. Canda and on his spiritual-sensitive social work and approach in practice. It aims to introduce the importance of spirituality in the practice of social work and to define the reasons why spirituality should be one of the basic prerequisites of every social worker who comes into contact with the client with his own reflected spiritual values. The thesis introduces the spiritual dimensions to the social workers and brings out spirituality as a topic of social work.

The work examines whether or not spirituality enters the social work sphere, and in which way. Part of the diploma thesis is research of the performance of qualitative interviews with social workers in order to determine how they perceive spirituality and how they approach spirituality in social work in practice. Consequently, further research will focus on the perception of the client's spirituality in social services.

Keywords: spritiuality, religiosity, social work, social work theory, spiritual-sensitive social work, dilemmas, paradigms, role of social worker, values of social work

Úvod	8
1 Teoretická část	10
1.1 Teoretická východiska sociální práce	10
1.1.1 Paradigmata sociální práce	13
1.1.2 Dilemata sociální práce	15
1.2 Hodnoty sociální práce	16
1.3 Role a přístupy sociálního pracovníka	17
1.4 Spiritualita	21
1.4.1 Spiritualita jako osobnostní složka jedince a její zdroje	22
1.4.2 Spirituální kompetence sociálního pracovníka	25
1.4.3 Spiritualita a sociální práce	26
1.5 Spirituálně-senzitivní sociální práce	28
1.5.1 Historie sociální práce v USA v kontextu spirituality	29
1.5.2 Téma spirituality v mezinárodní sociální práci	30
1.5.3 Základní hodnoty spirituálně-senzitivní sociální práce	31
1.5.4 Základní principy spirituálně-senzitivní práce	34
1.5.5 Spirituálně-senzitivní práce v kontextu praxe – holistická aktivita	37
1.5.6 Praxe a kazuistiky	42
1.6 Shrnutí teoretické části	47
2 Výzkumná část	48
2.1 Formulace hlavního cíle výzkumného šetření	48
2.2 Formulace dílčích cílů výzkumného šetření	48
2.2.1 Dílčí cíl DC 1	48
2.2.2 Dílčí cíl DC2	48
2.3 Zvolená výzkumná strategie	48
2.4 Transformace dílčích cílů	49
2.5 Volba výzkumného souboru	50
2.6 Popis organizace a průběhu výzkumu	51
2.6.1 Způsob získávání a zpracování dat	51
2.6.2 Rizika výzkumu a výzkumné strategie	52
2.7 Analýza a interpretace údajů	52
2.8 Shrnutí výzkumné části	59
Závěr a diskuse	60
Tabulky	63
Obrázky	63
Seznam použitých zdrojů	63
Seznam příloh	65

Úvod

Diplomová práce se zaměřuje na spiritualitu jako téma sociální práce. V teoretické části představuje teoretická východiska sociální práce, její hodnoty a role sociálního pracovníka, následně vymezuje důležitou spirituální oblast v životě člověka a jak se rozměr individuální spirituality projevuje v oblasti sociální práce, resp. v řešení nepříznivé situace klientů sociální práce. Připomíná uznávané modely psycho-spirituálního vývoje Junga, Maslowa, Ericksona a Frankla a podtrhává skutečnost bio-psycho-socio-spirituální jednoty člověka. Dále si klade za úkol představit odbornou práci profesora Edwarda R. Canda s cílem porozumět spiritualitě v kontextu sociální práce a přiblížit spiritualitu sociálním pracovníkům, se kterou by měli v rámci praxe umět zacházet. Profesor Edward Canda je přední světový odborník na spiritualitu a sociální práci působící na Fakultě sociální práce Kansaské univerzity, který se tématu spirituality dlouhodobě věnuje. Profesor E. R. Canda vychází z různých duchovních proudů a přínos jeho konceptu spočívá v přípravě na způsob sociální práce v různém kulturním či náboženském kontextu. Ráda bych představila konkrétní přístup spirituálně-senzitivní sociální práce, kazuistiky a další názory odborníků v kontextu spirituality a sociální práce.

Praktická část se věnuje hlavnímu cíli této práce, jenž je popsat, jak spiritualitu vnímají sociální pracovníci a pracovníce ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty, a následně samotní klienti – senioři sociálních služeb. Aplikačním cílem je provést kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky a pracovnícemi, a s jejich klienty.

Motivy mého zájmu o oblast spirituality a spirituálních potřeb seniorů vyplývají z osobních pohnutek. Za prvé se v praxi setkávám s lidmi seniorského věku a kladu si otázky týkající se smyslu a podstaty vrcholné životní etapy. Za druhé vnímám vlastní nedostatky v této oblasti a v neposlední řadě hledám cestu k vlastnímu životnímu naplnění, resp. hledání spirituality, ve které pocítím vlastní integritu a smysl, jež nezávisí na materiálním úspěchu a názorech ostatních.

Jelikož mě toto téma zajímá, přihlásila jsem se na akreditovaný kurz s názvem Obecná lidská spiritualita v péči o seniory, který organizovalo Centrum Seňorina dne 5. 2. 2018 v Praze. Nicméně tento kurz byl nakonec zrušen dle informací od organizátorů z důvodu nemoci lektorky. Nicméně si myslím, že se kurz neuskutečnil s ohledem na malý počet zájemců o tento kurz. Bohužel jsem zatím nenašla v nabídce akreditovaných kurzů různých akreditovaných vzdělávacích institucí a škol kurz na toto téma, kterého

bych se mohla v nejbližší době zúčastnit. Stejně tak se obávám, že plánovaný výzkum, resp. plánované rozhovory se sociálními pracovníky a pracovníci, a jejich klienty bude náročný s ohledem na okrajové vnímání duchovního rozvoje a spirituality vůbec. Navíc se domnívám, že je toto téma považováno za oblast, která je v kompetenci církvi a spirituální potřeby jsou vnímány výslovně religiózně a přisuzovány osobám s tradičním náboženským vyznáním.

1 Teoretická část

Cílem této části diplomové práce je vymezit teoretická východiska sociální práce, vývoj hodnot, role sociálních pracovníků a vnímání klientů.

Zvláštní kapitola je věnována spiritualitě v užším či širším pojetí, jako oblasti lidského prožívání, ať se jedná o religiózní či sekulární postoj. Snaží se nastínit spirituální kompetence sociálního pracovníka a podtrhnout důležitost tohoto tématu s ohledem na praxi sociální práce, do které vstupuje sám pracovník, klient a prostředí.

Poslední část je věnována profesoru Candovi a jeho systémově orientovanému přístupu z perspektivy východních filozofických systémů, jeho myšlenkám nedirektivního přístupu. Nakonec se snažím přiblížit jeho praktickou metodu a přístup spirituálně-senzitivní sociální práce.

1.1 Teoretická východiska sociální práce

Sociální práce má své vlastní kořeny a prošla určitým historickým vývojem. Prodlala řadu změn, stejně tak jako společnost v různých etapách a na různých místech měnila pohled na okolní svět, na problémy lidí v ní a hledala způsoby, jak se se změnami patřičně vyrovnat. Sociální práce byla pochopitelně ovlivňována i popularitou různých proudů a přístupů v jednotlivých historických etapách. Postupem času vznikala sociální práce jako profesionální aktivita.

Rozmanité způsoby pomoci, kdy se našly vnější zdroje – subjekty, které dokázaly poskytnout sociální pomoc blízkým či potřebným, silně narušilo období modernizace a industrializace, následně vzrůstající urbanizace - stěhování obyvatelstva do měst. Města nebyla připravena na velký příliv lidí a tak nakonec byli lidé z venkova nuceni žít ve špatných sociálních a hygienických podmínkách. Navíc tito lidé ztratili pocit komunitní identity a narůstal u nich pocit beznaděje. Začali si dobře uvědomovat, že pomoc, která fungovala dříve, již nefunguje. Začaly se postupně rozvíjet sociální instituce, které jsou dle Navrátila motivovány soucitem se snahou pomoci řešit problémy trpících lidí anebo strachem z ničivé síly sociálních problémů. Tyto instituce vznikají příčinou různých sociálních problémů. V kontextu sociální práce se uplatňovala sociální práce zaměřená na oddělení problému, na hledání potenciálu jedince měnit svůj život, na řešení problému racionálním způsobem, resocializaci klienta. Další vliv na vývoji sociální práce měla rychle se rozvíjející věda a technika.

Historické počátky sociální práce vycházejí z činnosti filantropických a charitativních organizací a zanícených jedinců. Sociální práce, tak jak ji chápeme nyní, se vyvinula především ve 20. století a stala se společensko-vědní disciplínou.

Sociální práce jako vědní disciplína disponuje různými teoretickými východisky a metodami. Tyto se stávají základní teoretickou výbavou vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků.

Teorie, z níž sociální práce vychází, čerpají svoji teoretickou výbavu většinou z jiných vědních disciplín. Jen velmi málo teorií je vytvářeno přímo v rámci oboru sociální práce. Teorie nejsou stabilní hodnotou, neustále dochází k jejich dalšímu dotváření s cílem vnímat člověka jako celistvou bytost zakotvenou v prostředí. V rámci oboru sociální práce dochází stále k začlenění poznatků z různých oblastí. Jedině tak může obor sociální práce pomoci a podpořit lidi, s cílem obnovit jejich sociální fungování. Užívání teorií sociální práce je nezbytné pro praxi sociálních pracovníků. Jejich užívání v praxi usnadňuje komunikaci mezi sociálními pracovníky, ale i praxi jako takovou. Teorie totiž specifikují postup práce s klienty, poskytují určitou strukturu analýzy lidských problémů a situací. Můžou být stejně tak nápomocny k utřídění si informací, domněnek a předpokladů do jednoho celku dávající smysl. Teorie stejně tak dobře poskytují systematicky uspořádaný a předvídatelný přístup k práci s lidmi (Novotná, 2014).

Janis Fooková určitým způsobem používané teorie uspořádala a navrhla typologii teorií sociální práce, jejíž kritériem se stal určitý nástroj pro rozlišení jednotlivých typů – širě vysvětlované reality. *Specifické metody* zahrnují tedy pouze úzkou praxi sociálního pracovníka a nabízejí pouze přímé návody pro jednání ve vymezených situacích, popisují konkrétní způsoby práce s klientem. Příkladem tohoto typu teorií jsou liberalismus, marxismus, existenciální a humanistické perspektivy. *Obecná teorie* se snaží o interpretaci povahy světa, v němž žijeme. Její součástí jsou i hodnotové premisy. *Praktická teorie* rozvíjí metody a zabývá se způsoby práce sociálních pracovníků a navrhuje jejich zlepšení. Je zaměřena na vysvětlení a aplikaci metod práce s klientem. Příkladem je transakční analýza (Matoušek, 2013).

Další možnost upořádání teorií sociální práce nabízí Roger Sibeon, který rozlišuje mezi *formálními teoriími*, psanou a respektovanou mezi členy profesní a akademické komunity a mezi *neformálními teoriími*, která je uplatňována v praxi. Dále rozlišuje podle kritéria předmětu teorie a vytváří další trojici – *teorii o sociální práci*, *teorii sociální práce* a *teorii klientova světa*.

Navrátil (2001) uvádí konceptuální systém sociální práce, který má dvě dimenze – obecná a praktická východiska. Součástí obecných východisek jsou dále tři typy dle

Sibeona – teorie o sociální práci, teorie sociální práce a teorie klientova světa. Na obecná východiska navazují praktická východiska, která dále rozlišuje na praktické perspektivy, praktické teorie a praktické modely. Praktické perspektivy nám dávají představu o faktorech sociálního fungování a determinují, na co se zaměřit při řešení konkrétních klientových problémů. Praktické teorie vycházejí z jedné nebo více teorií klientova světa a nabízí vysvětlení chování nebo situací, ale i návod na změnu. Nakonec praktické modely vznikají na základě praktické zkušenosti nebo experimentu. Jedná se o soubor principů, které mohou být využity při vedení intervence.

David Harrison představuje na základě způsobu pochopení problémové situace klienta sociálním pracovníkem 3 základní kognitivní modely: *model konvenční*, *model aplikací strukturální teorie* a *model heuristický*. V prvním modelu jednájí sociální pracovníci podle konvenčních postupů a pro práci s klientem jsou důležité precedenty. V tomto modelu je problémová situace klienta srovnávána s funkcí instituce a s vlastními zkušenostmi sociálního pracovníka. V druhém modelu sociální pracovníci kladou důraz více na sociální než psychologické souvislosti a problémová situace klienta je vnímána a interpretována spíše v kategoriích, v kontextu sociální sítě nebo komunity. V posledním modelu vnímá problémovou situaci klienta v různých souvislostech a hledá různé zdroje informací. První model odpovídá sociálně-právnímu pojetí sociální práce, druhý model koresponduje s reformním a třetí model koresponduje s terapeutickým (Matoušek, 2012).

Další možností rozdělit teorie sociální práce je dle představitelů jednotlivých směrů a základního popisu teorie. Šťastná uvádí Paynovy výzkumy, které ukazují, že reflexe teorií samotnými sociálními pracovníky je eklektická, někdy implicitní anebo jsou teorie používány naivním způsobem. Payne ve shrnutí výzkumů konstatuje, že sociální pracovníci mají v praxi problémy rozlišit a využívat teoretické modely. Zároveň odkazuje na práce Jordana a Sheldona, kteří poukazují na přístup „salátového baru“ a jeho škodlivé účinky při výběru teorií v sociální práci. Ostrá kritika „salátového baru“, jak uvádí Šťastná, je ale jinými výzkumníky zmírňována. Ti totiž uvádějí spíše reflektovaný eklekticismus sociálních pracovníků v plánované kombinaci teorií. Nakonec konstatuje, že „*praxe sociální práce je z hlediska teoretického eklektická, avšak musí být plánována jako eklektická vědomě, a též reflektována jako eklektická*“ (Šťastná, 2017).

Jiní autoři se pokoušejí analyzovat teorie určitým seskupením, a poukazují na spojitosti mezi nimi anebo zdůrazňují mezi nimi rozdíly. Jiný způsob analýzy spočívá v uspořádání teorií podle konceptuálního schématu, kdy David Howe použil dvě

dimenze, resp. dva pohledy na povahu sociální reality (objektivisté a subjektivisté) a společenského řádu (konfliktualisté a konsenzualisté), do kterých zařazuje jednotlivé posuzované teorie.

Pro případ eklettického modelu navrhla Laura Epsteinová typologii modelů: *model systematické integrace, pragmatický model, model systematické selekce a nakonec model nahodilých aplikací*. Model systematické integrace pracuje s vytvořením integrovaného modelu s jasnými kritérii pro výběr teorií a poznatků, které mohou být do tohoto modelu zahrnuty. Pragmatický model si vytvářejí jednotlivci či skupiny jako soubor teorií založených na praktických potřebách a zkušenostech. Model systematické selekce znamená, že sociální pracovník volí jeden hlavní model, který obohacuje dalšími myšlenkami bez toho, aby narušil soudržnost hlavního modelu. Poslední model nahodilých aplikací znamená, že sociální pracovník sbírá nahodile poznatky, které v příhodné chvíli aplikuje (Matoušek, 2012).

Pravdou zůstává, že současná praxe nabízí množství teorií, nicméně jen málo vysvětluje rozličné aspekty života klienta a následně navrhuje intervenční postupy. Pokud to dovoluje povaha klientů a jejich problémů, lze uplatňovat pouze jedinou teorii. Sociální pracovník si tedy může vybrat, zda využije jednu konkrétní teorii nebo zda zvolí eklettický přístup a využije více teorií současně.

1.1.1 Paradigmata sociální práce

Eklettický charakter teoretických východisek a praktické zaměření sociální práce způsobily ve 20. století průběžné vykrytalizování na tři odlišné přístupy, o kterých Payne mluví jako o tzv. malých paradigmatech sociální práce (Šťastná, 2017).

Do české literatury diskuzi o těchto paradigmatech uvedl Navrátil. První z těchto paradigmat nazval *terapeutické paradigma*, ve kterém je za hlavní faktor sociálního fungování požadováno duševní zdraví a pohoda člověka. Sociální práce se v tomto případě zaměřuje na vnitřní stav osobnosti a jeho schopnosti vypořádat se s očekáváním okolí. V tomto přístupu je důležitá podpora rozvoje osobnosti klienta a je kladen důraz na komunikaci a vytvoření vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem. Za konkrétní příklad tohoto pojetí sociální práce můžeme jmenovat např. Rogersův model terapie orientované na klienta. Sociální pracovník by měl být vybaven znalostmi z psychologie a terapeutického výcviku. Do tohoto pojetí lze zařadit z moderních vývojových modelů model *medicínský a psychoterapeutický*. V prvně uvedeném modelu teoretici nevidí problém jen na straně klienta, ale v minimálně stejné míře i ve vnějších okolnostech. Sociální pracovník se snaží o objektivní poznání sociálního

kontextu, ve kterém klient žije. Snaží se uchopit a poznat širší rámec, který ovlivňuje klientovu individuální životní situaci, nicméně neusiluje o změny sociálního prostředí. Sociální pracovníci v psychoterapeutickém modelu se ve své práci nezajímají tolik o vnější okolnosti, ale zajímají se o pochopení osobnosti klienta jako individuální psychologické jednotky. Usilují o výraznější změnu osobnosti klienta, aniž by usilovali o změny sociálního prostředí.

Další paradigma uvádí Navrátil jako *reformní paradigma*, sociální fungování je v tomto pojetí spojeno s představou společenské rovnosti na různých úrovních společenského života. Sociální práce se v tomto přístupu zaměřuje na zmocňování klientů sociálních služeb, aby se mohli podílet na tvorbě a změnách institucí. Představitelé tohoto přístupu se domnívají, že za nerovných společenských podmínek nelze dosáhnout osobního a sociálního rozvoje, tak jak jsou o tom přesvědčeni představitelé prvního uvedeného paradigmatu. Stoupenci reformního paradigmatu předpokládají, že osobní a sociální rozvoj lze uskutečnit pouze v tom případě, pokud dojde k výrazné společenské změně. Jako příklad tohoto paradigmatu uvádí Navrátil strukturální model. Do tohoto pojetí se řadí *radikálně koncipovaný model*, ve kterém sociální pracovník sám sebe vidí jako nástroj širších společenských změn.

Třetí paradigma označil Navrátil jako *poradenské paradigma*, ve kterém je sociální fungování vnímáno jako závislost na schopnosti zvládat problémy a na přístupu k odpovídajícím informacím a službám. Stoupenci tohoto přístupu vnímají sociální práci jako jeden z aspektů systému sociálních služeb. Jde především o pomoc klientům prostřednictvím kvalifikovaného poradenství, poskytováním informací, mediací, zprostředkováním kontaktů další pomoci a služeb, zpřístupňováním zdrojů. Sociální práce v tomto pojetí se snaží o změnu společnosti a jejích institucí, aby lépe odpovídali potřebám občanů. Za příklad tohoto přístupu uvádí Navrátil úkolově orientovaný přístup práce s klientem a občanské poradenství (Navrátil, 2001, s. 14-16). Do tohoto pojetí lze zařadit z moderních vývojových modelů *model sociologický a manažerský*. V pojetí modelu sociologického obracejí sociální pracovníci pozornost od vnitřních příčin opět k vnějším společenským a ekonomickým okolnostem, v sociálním prostředí hledají jen dílčí změny, např. v legislativě. V modelu manažerském se pojetí orientuje na tematiku trhu, jakožto zdroje různých inspirativních metafor pro každodenní praxi sociální práce. V tomto přístupu převládá nedůvěra k předchozím převládajícím komunikativním (psychosociálním) pojetí sociální práce. V pojetí tohoto modelu si sociální pracovník udržuje odstup a snaží se o dosahování příznačných definic služeb směrem ke svým klientům.

1.1.2 Dilemata sociální práce

Nedílnou součástí sociální práce jsou její tzv. *vývojová dilemata*, o kterých se začalo hovořit v 19. a 20. století s tím, že některá dilemata se vyvíjela současně. Sociální pracovníci tak mají volit mezi dvěma se vzájemně vylučujícími možnostmi vyplývající z rozvoje a projevu řad protichůdných tendencí a následně mohou využít obou těchto možností.

Hlavní dilemata jsou dělena do šesti okruhů: *formalizace a deformalizace, profesionalizace a deprofesionalizace, pomoc a sociální kontrola, normativnost a nenormativnost, sociální práce jako věda a umění, polyvalence a specializace.*

V 19. století byla sociální práce převážně iniciativou soukromých a církevních organizací, nicméně ve 20. století jsou služby formálně organizovány i státem. Převaha jednoho nebo druhého přístupu je závislá na konkrétní sociálně politické situaci. Snaha o deformalizaci vznikla z pochybnosti, zda je vůbec formálně organizovaná sociální práce schopna řešit sociální problémy úspěšněji a levněji. Jedná se vlastně o návrat sociálního pracovníka do domácího prostředí a zajišťování konkrétní pomoci a potřeb klienta v domácím prostředí s pomocí rodiny (Navrátil, 2001).

Profesionalizace se vyznačuje určitými charakteristickými znaky a vlastními procesy. Určitá profesionální skupina pak vyvíjí konkrétní snahy kontrolovat, typizovat a standardizovat práci v okruhu své kompetence. Ne jinak to je u profesionalizace sociální práce. Nicméně se objevují protichůdné tendence, kdy vzniká silná propagace tzv. alternativní sociální práce požadující deprofesionalizaci sociální práce, která je otevřená laikům. Dle stoupenců této sociální práce dochází k poskytování sociálních služeb přáteli, rodinou či dobrovolníky úspěšněji, a tímto přístupem dochází také k lepším výsledkům než odborným přístupem (Matoušek, 2012 s. 190).

Sociální pracovník chápe svoji činnost jako pomoc klientovi v jeho nepříznivé životní situaci. Nicméně sociální pracovník v roli profesionála reprezentuje hodnoty a normy společnosti a stává se vykonavatelem sociální kontroly. Sociální pracovnice by měla být prostředníkem mezi normami společnosti a přesvědčením klienta. Sociální pracovník by si měl vždy uvědomit, kdy vykonává kontrolu a pomoc. O přebírání kontroly hovoříme, pokud sociální pracovník jedná dle vlastního uvážení a neohlíží se na klientovo přání (Novotná, 2014).

Sociální práce se přihlásila k tzv. normativnímu přístupu tím, že jako profese pomáhá osobám, kteří stojí mimo tzv. většinovou společnost, přizpůsobit se této společnosti. Tyto trendy znejistěly celkové pojetí sociální práce jako profese, která definuje sociální problémy jako řešitelné obtíže konkrétních osob a převádí je na boj pro

etablované majoritní společnosti (Navrátil, 2001). Na toto pojetí se můžeme podívat optikou dichotomie etnocentrismus versus partnerství. Etnocentrismus je tendence sociálních pracovníků přistupovat ke klientům z pozice hodnotových orientací a norem. Naopak partnerství je snaha podporovat klienta, aniž by byly kladeny hodnotové či normativní podmínky navazující spolupráce (Matoušek, 2012, s. 191).

Na jednu stranu lze sociální práci chápat jako umění, ve kterém je nutné zvládat nepřeberné množství dovedností a schopností, které souvisejí s pochopením porozumět potřebám druhých. Najít způsob takové pomoci, aby si klient zachoval vlastní nezávislost a neztratil schopnost pomáhat si vlastními silami. Sociální pracovník by měl být tvořivý a svůj talent by měl kultivovat. Na druhou stranu je sociální práce vědou, která prošla vlastním vývojem a disponuje teoriemi. S ohledem na další vývoj hledá řešení individuálních, komunitních a skupinových problémů a následně vytváří nové teorie vysvětlující vznik těchto problémů. Sociální pracovník by měl znát různé teorie a metody sociální práce, měl by se neustále vzdělávat. Měl by být otevřen novým vlivům a poznatkům a různá témata by měl reflektovat v rámci praxe.

Poslední dilema vzniklo v souvislosti s organizací sociálních služeb. Polyvalence znamená, že sociální pracovník v rámci své územní kompetence poskytuje služby klientům v různých životních situacích. Naopak specializace je takové pojetí sociální práce, ve kterém se sociální pracovník zabývá pouze konkrétním problémem nebo jedním z jeho aspektů (Matoušek, 2012 s. 192).

V rámci sociální práce lze najít i jiná postupně se vytvářející dilemata, která se například dotýkají etiky, obhajoby práv klienta anebo která vyplývají z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele anebo zadavatele atd.

1.2 Hodnoty sociální práce

Hodnoty sociální práce jsou založeny na úctě k rovnosti, hodnotám a důstojnosti všech lidí, vystoupily z humanistických a demokratických idejí. Lidská práva a společenská spravedlnost se tak stávají motivací a důvodem činnosti sociální práce. Sociální spravedlnost se pak stává ústředním tématem sociálních pracovníků, kteří se snaží podporovat negativně diskriminované osoby. V současné době probíhá v Evropě diskuze o sociálních právech a přijímá se ideál sociální práce - princip přístupu všech ke vzdělání a k práci, tedy i těch handicapovaných, s cílem dosáhnout rovnosti příležitostí. (Matoušek, 2012, s. 108).

Sociální práce se zaměřuje nejenom na naplnění lidských potřeb, ale také se snaží rozvinout a posílit možnosti na všech třech základních úrovních tj. individuální

podporou vyrovnat se s problémy, v rámci rodiny či skupiny a nakonec v rámci velkých skupin, komunit či působením v politické sféře. Hodnoty sociální práce jsou součástí národních a mezinárodních etických kodexů. V etickém kodexu jsou obsaženy společné hodnoty, které jsou v rámci sociální práce sdíleny. Tyto hodnoty určitým způsobem ovlivňují používané metody a jsou na nich také založeny principy práce s klientem (Matoušek, 2012).

Vědní obory a disciplíny, ze kterých sociální práce vychází, jsou spíše hodnotově neutrální. Sociální práce naopak vychází z hodnotových základů, jako jsou postoje o tom, jak by měla například vypadat spravedlivá společnost nebo představy o hodnotě lidského života, rovnosti lidí, důstojnosti člověka, tolerance ke kulturním odlišnostem atd. Sociální pracovníci by měli být nejen kompetentní, ale také hodnotově orientovaní právě pro výkon nelehké profese. Cílem jejich práce by měl být také osobnostní růst, se kterým je spojené celoživotní vzdělávání, sebereflexe mimo jiné i svých předsudků, preferencí aj. Při výkonu své praxe se můžou sociální pracovníci spolehnout na tzv. instrumentální hodnoty ověřené praxí předchůdců sociální práce. Paradoxně ale může dojít k jejich vzájemnému konfliktu.

Dle Matouška lze hodnotovou orientaci v sociální práci rozdělit do šesti směrů. Vrcholem *paternalistické orientace* je 20. století, ve které šlo o snahu vylepšit morální profil klienta a pokud nebyl užitečný a nežil ctnostně, sociální pracovník se snažil o takovou změnu, aby klient tuto cestu znovu našel. Další směr uvádí Matoušek *orientaci na sociální spravedlnost*, ve kterém je chudoba, nezaměstnanost, duševní onemocnění aj. příčinou ztráty morální citlivosti v kultuře. *Orientace náboženská* má prvky již dvou zmiňovaných orientací, ve svém základu ale navazuje na tradici pomoci a náboženství. Orientací na etická dilemata v sociální práci se zabývá *klinická orientace*, jejíž zájmem je diskuze o klientově důvěře, podávání informací, způsobu komunikace, vztah mezi hodnotami sociálního pracovníka a klienta (Matoušek, 2012). *Defenzivní orientace* se zaměřuje na ochranu sociálního pracovníka a nakonec *morálně-neutrální orientace* se spíše zaměřuje na technický přístup k sociální práci (Matoušek, 2008).

1.3 Role a přístupy sociálního pracovníka

Z dlouhodobého vývoje sociální práce je zřejmé, že se v jeho historickém kontextu stále posiloval vliv státu. Moderní doba s sebou přinesla vznik nových sociálních problémů a následně celou řadu nových nepříznivých životních situací, se kterými se lidé musí stále vyrovnávat. Dodneška se setkáváme s pestrou škálou poskytované pomoci v rámci oboru sociální práce. Je tudíž zřejmé, že sociální

pracovníci zaujímají nelehkou úlohu v kontextu vývoje a bez adekvátního vzdělání, svých zkušeností, osobnosti, profesionální podpory, dalšího vzdělávání a reflexe nemohou naplnit náročnou roli sociálního pracovníka.

Navíc svět 21. století se potýká s výzvou globalizace a sociální pracovníci se dozvídají o globálních silách ovlivňující společnosti po celém světě na různých úrovních, rozšiřují svůj pohled a intenzivněji vnímají nadnárodní síly, které formují podobu dnešní společnosti. Dnešní společnost klade na jedince stále větší nároky, kdy jsou na něj přenášeny rostoucí nároky tržního světa na jeho přežití. Sociální práce tak požaduje soustředit pozornost na otázky schopnosti (coping) a odolnosti člověka (resilience), stejně tak na otázky jejich zmocňování a způsobu schopnosti ovlivnit vlastní životní situaci (Smutek, 2006, s. 84 -85).

Sociální práce je oborem multidisciplinárním a má vztah k dalším mnoha oborům. Hlavním pojítkem mezi ostatními obory a sociální prací je zaměření na člověka, kdy v sociální práci se sociální pracovníci zaměřují na sociální fungování klienta, na jeho sociální vztahy, a jeho osobní a sociální problémy. Snaží se pomoci klientům zlepšit jejich vztah k druhým lidem a využít další zdroje pomoci – rodiny, komunity aj. Snaží se hledat a posilovat silné stránky klienta, adekvátně s klientem navazuje vztah a komunikaci, udržuje nezbytné hranice při pomáhání, pomáhá při řešení jeho problému. Specifikum sociální práce spočívá především v aplikaci vědeckých poznatků do praktické činnosti (Novotná, 2014).

Musil (2008), respektive Růžičková a Musil (2009) prezentují skrze svá pojetí celkem čtyři role sociálního pracovníka, které se společně v našem prostředí vyskytují. Jedná se o *profesionální, administrativní, filantropické a aktivistické pojetí rolí sociálního pracovníka*.

V *profesionálním pojetí* je role sociálního pracovníka a jeho činnost vymezena komplexním a situačním rozhodováním zahrnující složité komunikativní, rozhodovací, koncepční a podpůrné činnosti. V tomto pojetí je kladen důraz na vzdělání a na sociální práci jako na odbornou a výlučnou profesi.

V *administrativním pojetí* je od sociálních pracovníků a sociálních pracovníků očekávána role úředníka, při které vyřizují dle normativních postupů a zákonů ustálené žádosti a rozhodnutí. Z hlediska vzdělávání je kladen důraz na osvojení znalostí zákonů a souvisejících metodik potřebných k administraci případů.

Ve *filantropickém pojetí* je důležitý a zásadní „lidský“ přístup. Není kladen velký důraz na vzdělání. Sociální pracovníci a sociální pracovník jsou ti, kteří poskytují pomoc potřebným na základě praktické lásky k bližnímu.

V posledním a dodatečně aktualizovaném pojetí Musil hovoří o *aktivistickém pojetí*, v němž sociální pracovníce a sociální pracovníci iniciují změnu v prostředí klientů. (Janebová, 2014).

Někteří sociální pracovníce a pracovníci vykonávají svoji činnost bez zvláštního zájmu o klienta. Vykonávají pouze svěřené pravomoce a nestojí o to, aby se stali oporou pro klienta nebo jeho rodinu, kteří si nevědí zcela rady se svojí nepříznivou životní situací. Tito *neangažovaní* a lhostejní sociální pracovníce a pracovníci se nestávají nositeli změn pravidel, prostředí ani nepříznivé situace klienta. Naopak *angažovaní sociální pracovníce a pracovníci* vytvářejí lidský vztah se svými klienty a tento přístup považují za smyslupnou činnost patřící k jejich profesi sociálního pracovníka. Na jednu stranu může tento přístup sociálním pracovníkům přinášet zisky, na druhou stranu může přinášet i zdroje potencionálních problémů. Tento přístup může sociálním pracovníkům pomoci překonat pocit osamělosti a nejistou sebeúctu. Nicméně mohou nastat situace, že přeberou kontrolu nad klientem anebo se obětují pro klienta na svůj vlastní úkor (Kopřiva, 2013).

Kopřiva dále uvádí tři případy – paradoxy, kdy bývá přijetí klienta snadné anebo naopak těžké. První paradox nazývá mít *pochopení pro každého klienta*, ačkoliv je to nemožné. Druhý popisuje jako *lásku k bližnímu ve službách potřeby úspěchu*, kdy pracovník nemá potřebu získat kladnou odezvu pro vlastní sebehodnocení, ačkoliv je přirozené v ní vidět kritérium kvality vlastní práce. Poslední paradox označuje jako *lásku k bližnímu jako zboží*, ačkoliv pracujeme proto, abychom sami sebe zabezpečili (Kopřiva, 2013, s. 13).

Kopřiva ve své knize „*Lidský vztah jako součást profese*“ a svým reflexivním přístupem poukazuje na další důležité aspekty sociální práce a vytváření vztahu s klientem. Poukazuje na *vnitřní svět* každého jedince a na vnímání reality – vnitřního světa každého z nás – druhými lidmi vlastním subjektivním pohledem, kdy se vnitřní svět klienta stává pro sociálního pracovníka nejdůležitější realitou, kterou nehodnotí a nemoralizuje. Uznává hodnoty jedinečnosti každého klienta a vyhýbá se nálepkám. Uvědomuje si, že opravdový *zájem* se může změnit v dobrou spolupráci.

Důležitou složkou ve vytváření vztahu s klientem je i *moc*, kdy je zapotřebí, aby si sociální pracovník své mocenské postavení uvědomoval, ambivalenci pomoci a kontroly reflektoval. Následně odlišil situaci výkonu své pravomoce od situace, kdy pomáhá. Dle Laana by se měli sociální pracovníci smířit s tím, že součástí sociální práce je pomoc a kontrola s tím, že na ně budou neustále směřovat tlaky těch, co chtějí, aby více kontrolovali a těch, co chtějí, aby více pomáhali (Laan, 1998). Dle Úlehly

sociální práce obsahuje tři opěrné body: normy společnosti, způsoby klientů a nakonec odbornost pracovníka. Pokud se sociální pracovník dokáže udržet ve stejné vzdálenosti od norem společnosti a způsobů klienta, stává se ideálně *prostředníkem* – mediátorem, katalyzátorem, koordinátorem a komunikátorem. V případě, pokud se sociální pracovník posouvá blíže ke klientovým způsobům, nabízí častěji pomoc a stává se jeho *obhájcem*. Pokud se ale sociální pracovník posune spíše k normám společnosti, staví se do pozice loajálního experta a přebírá kontrolu, je více *agentem* norem společnosti (Úlehla, 2005). Jak uvádí Kappl, problém moci je jeden z nejdůležitějších aspektů práce s klienty, který svým způsobem ovlivňuje vztah sociálního pracovníka a klienta, a tím vlastně celý proces posouzení životní situace klienta (Navrátil, Janebová a kol., 2010, s. 87).

Pokud sociální pracovník zvolí časově náročnější, ale účinnější *nedirektivní přístup*, klient přijde na vlastní řešení svých problémů. Sociální pracovník s profesionálním přístupem rozezná nebezpečí z prodlení či kritické duševní rozpoložení klienta a zvolí *direktivní přístup*. Sociální pracovník je vnímavě přítomen, pracuje se svým vlastním prožíváním. Základní pracovní polohou se stává empatický kontakt s klientem a zároveň neztrácí zakotvení v sobě samém.

Sociální pracovník si uvědomuje *profesionální hranice* – respekt ke vzájemné autonomii mezi ním a klientem, které určují kompetence dvou celků vstupujících do vzájemného působení. Sociální pracovník by si měl dávat pozor na porušení hranic, které mohou vyvolat další problémy. Sociální pracovník například neumí odmítnout pomoc (neschopnost říkat klientovi „ne“), přestože nové požadavky klienta nejsou oprávněné. Hranice v tomto případě se stávají až příliš propustné. V případě, kdy sociální pracovnice odmítá poskytnout klientovi pomoc (neschopnost říkat klientovi „ano“), na kterou má z hlediska jejího popisu pracovní činnosti nárok, hranice je v tomto případě nepropustná neboli rigidní. Dále mohou nastat dvě situace, kdy sociální pracovník neslyší klientovo „ne“ a sociální pracovník i přes klientovo odmítnutí pomoci, ji tuto nutí. Může se ale také stát, že sociální pracovník opakovaně neslyší klientovy žádosti o pomoc, je neschopen slyšet klientovo „ano“. Ve spolupráci s klientem by se měl sociální pracovník zaměřit na hledání lepšího řešení, nikoliv na hledání příčin a poruchy. Riziko prolomení hranic a tedy ke vzniku propustných hranic může také nastat v případech, pokud sociální pracovník má tendenci vnímat problémy klienta, které zapříčinily vnější okolnosti. Dojde tak k nekomplexnímu posouzení životní situace, klient se stává obětí a viníkem jeho problému je sociální prostředí. Pokud se sociální pracovník bude dívat na klienta jako na oběť, může se nakonec stát,

že bude řešit jeho problémy za něj i přesto, že by je klient dokázal adekvátní pomocí zvládnout sám. Klient ztrácí motivaci měnit svoji situaci a odmítá převzít odpovědnost.

Role sociálních pracovníků mohou být dle Řezníčka velmi variabilní. V rámci výkonu sociální práce se sociální pracovníci nacházejí v řadě různých rolí. Přestože přistupují ke své činnosti profesionálně, ovlivňuje jejich jednání i osobnost každého z nich. Na jejich profesionální vystupování působí odborná kompetence, znalosti, dovednosti a životní zkušenosti. Jejich profesionální činnost je také ovlivňována řadou jiných kontextů jako například kulturou organizace, nátlakem ekonomickým, politickým, právním kontextem, stejně tak sociálními a kulturními souvislostmi (Janebová, 2014).

1.4 Spiritualita

Pojem spiritualita vychází z křesťanské tradice, z latinského slova „spiritualis“ – „duchovní“, odvozeného od „spiritus“ – „dech“ anebo „duch“. V křesťanství odkazuje na působení hodnot a víry na jednotlivce, jakým způsobem ho ovlivňuje a má vliv na jeho život. „*Spiritualita je tedy v tomto pojetí vnitřní život člověka, iniciovaný působením Ducha a prodchnutý Bohem, jeho duchovní život*“ (Vojtíšek, 2012, s. 10).

Nicméně s krizí náboženských institucí, které svoji spiritualitu, resp. *religiozitu* zprostředkovávají tradičně a se zvýšeným zájmem o náboženství mimocírkevní a alternativní, se v dnešní individualizované společnosti stala spiritualita určitou touhou umocňující a rozšiřující schopnosti jedince ve společnosti. Takto individuálně pojatá spiritualita, která není náročná na znalosti v duchovní oblasti, je atraktivní s ohledem na vlastní sebepojetí a hlavně nepřísluší k instituci, nabízí jedinci „svobodnou“ a „moderní“ alternativu (Vojtíšek, 2012, s. 11).

Obecně lze k pojmu *spiritualita* přistupovat dvěma způsoby. V širším smyslu v jakémisi „nadbóženství“ anebo na spiritualitu ve spojení s konkrétním náboženstvím. V širším smyslu lze tedy spiritualitu vnímat jako přirozenou osobnostní složku každého jedince, jehož vnitřní, subjektivní a neverbální zkušenosti souvisí s vědomím něčeho vyššího. Může se jednat o smysluplný životní model a životní cestu podporovanou životodárnou silou. Osobní spiritualitu charakterizuje vztah k sobě, k jiným lidem, k Bohu, k vyšší síle a prostředí jako zkušenost transcendence, tedy zkušeností přesahující vlastní já a její oceňování. Suchomelová uvádí další autory a jejich přehled pojetí, které ukazují na širokou škálu obecného pojetí spirituality. V užším pojetí mluvíme o spiritualitě náboženské či o religiozitě. Pojítkem mezi

spiritualitou a religiozitou je vztahovost, která obsahuje vztahy k lidem, k sobě, k světu i k vyšší realitě, jež se vzájemně střetávají a ovlivňují. (Suchomelová, 2016, s. 63 – 64).

Spiritualita je v širším pojetí otevřená jak pro náboženskou, tak i pro obecnou lidskou zkušenost. Smékal například hovoří o „spiritualizaci každodennosti“, o cestě ke zkušenosti vyššího skrze nejenom Boha, ale také hlubokého vztahu k jinému člověku, skrze vlastní rodinu, setkání s krásou, uměleckého zážitku, přírody nebo skrze zcela běžné denní činnosti či náhodná setkání (Suchomelová, 2016, s. 65).

1.4.1 Spiritualita jako osobnostní složka jedince a její zdroje

Vlivem náboženského hnutí Nového věku (New Age) v 80. letech 20. století vstupuje spiritualita do oboru psychologie. Rozhodující krok ke vzniku a prosazení pojmu spirituality v psychologii nepřišel z religionistiky ani ze samotného oboru, nýbrž z určitého vývoje postojů a života k náboženství během druhé poloviny minulého století (Říčan, 2007, s. 48 – 49). V posledních letech se tento pojem objevuje i v aplikované psychologii, kdy je kladen důraz na potřebu spirituality v psychoterapii, ve výchově, při výcviku manažerů atd. (Říčan, 2007, s. 43).

U některých autorů píšících o psychologii osobnosti se objevují názory, že projevy spirituality společně s tělem vytvářejí lidskou psychiku jako komplexní systém bio-psycho-spirituální jednoty existence a života jedince. Mluví o tzv. *trojrozměrné dimenzi osobnosti* (Prášilová, 2009).

Spiritualita se tedy považuje za nezbytnou součást lidské psychiky a mluví se hlavně o potřebách jedinců mít víru, mít smysl svého života a jeho konání. Jeho nedostatek se v některých případech považuje za příčinu vzniku neurózy (Vodáčková, 2007, s. 316-317).

Spiritualita je v každém člověku v určité míře přítomna. Robert Emmons zavedl termín „*spirituální inteligence*“ zahrnující schopnosti potřebné pro využívání spirituálních informací. Tyto považuje za „*součást znalostního základu osobnosti, který může vést k úspěšné adaptaci a řešení problémů*“ s tím, že takto spirituální jedinec má pět těchto schopností: překračuje fyzické a materiální, zažívá zesílené stavy vědomí, posvětčuje každodenní zkušenost, využívá duchovní zdroje k řešení problémů a je mravný (Vojtíšek, 2012, s. 13).

Dle Říčana „*Spiritualita tvoří – alespoň u některých jedinců – integrující centrum motivů, postojů, cílů i kognitivní orientace, jádro osobní integrity a smyslu života*“ (Vojtíšek, 2012, s. 13). Řada autorů se zajímalo a zajímá o postavení a úloze spirituality v celku osobnosti. V pojetí Junga, Maslowa, Fromma, Eriksona, Frankla a dalších hraje

spiritualita hlavní roli na cestě k integritě osobnosti, k harmonizaci všech složek osobnosti, pomáhá nalézt sebe sama a přijmout sebe sama, kdy může dojít k vlastnímu přesahu (Suchomelová, 2016, s. 74). Erich Fromm mluví o náboženské „*potřebě orientace a oddanosti*“, o potřebě „*uctívání*“. Na vrcholu Maslowovy pyramidy potřeb se nachází „*transcendence – spirituální potřeby kosmické identifikace*“. Tomáš Halík mluví o „*náboženskosti*“, kterou pokládá „*za přirozenou dimenzi člověka a společnosti, podobně jako smysl pro krásu, humor či pro veřejný život.....*“. Podle Erazima Koháka je „*základní zkušeností*“ v oblasti spirituality „*prožitek či obecně vědomí rozměru posvátnosti v životě a odtud plynoucí celkový životní postoj*“ (Říčan, 2007, s. 59 – 60). K. C. Jung mluví o procesu „*individuace*“, jako o procesu poznání sebe sama, včetně svých slabých stránek. Pokud jedinec tyto akceptuje, dochází k jeho zrání, a jedině tak může postoupit v integraci, autentičnosti a celosti. Jung přesně uvádí: „*Život nepotřebuje ke svému dovršení dokonalost, nýbrž úplnost. Patří k ní osten v těle, trýzeň nedostatečnosti, bez níž neexistuje žádný pokrok ani vzestup*“.

V kontextu spirituality bych ráda připomenula a ve zkratce zmínila Franklovo pojetí osoby jako základ pro pochopení poranění těla, duše i ducha a jeho *logoterapii*, přístup zaměřený na duchovní stránku lidské existence. Frankl svoji ideou *trialismu*, resp. modelem osoby a tří světů, jasně formuluje předpoklad existence spirituality v osobnosti, a jeho pojetí smyslu života je v ní zakotveno. V. E. Frankl charakterizuje základní lidskou situaci, jež je zdrojem duchovních poranění, pojmem „*tragický optimismus*“: „*Položme si otázku, jak chápat ‚tragický optimismus‘. Stručně řečeno, znamená to, že člověk je a zůstává navzdory ‚tragické triádě‘, jak se o ní hovoří v logoterapii, triádě tkvící v těch aspektech lidské existence, které je možno popsat jako utrpení, vinu a smrt.*“ Frankl nachází hodnoty, které mohou naplnit smysl života a překonat utrpení. Jedná se o hodnotu činu, prožitku a postoje. Podle něho existují tři hlavní cesty ke smyslu. První z nich je prožívání zejména vztahů k lidem jako něco hezkého a cenného. Druhou cestou je vytváření hodnot, z nichž mají druzí užitek, např. péče o rodinu, práce, občanské aktivity. Poslední cestou ke smyslu je zastávání vnitřních přesvědčení (Smékal, 2017).

Logoterapie je cestou, která vede trpícího člověka k nalezení smyslu ukrytého v jeho situaci a v něm samém. Zabývá se otázkou smyslu. Dívá se ven mimo člověka, co je venku za možnosti, co mu daná situace nabízí s cílem hledání a nacházení smysluplnosti (Novotná, 2014).

Problematika životního smyslu je naléhavá jednak v dospívání, jednak na konci života. Logoterapie má také uplatnění u lidí depresivních. Logoterapie naopak nemůže

mít význam pro lidi, kteří nemají vyvinutý smysl pro duchovní hodnoty. Cílem terapie by měl být pokornější postoj člověka k životu, kdy člověk se místo otázky *„Co očekávám od života?“* obrací k otázce *„Co očekává život ode mě?“* (Smékal, 2017).

Frankl vidí jedince jako bio-psycho-socio-spirituální bytost, kdy pouze vyváženost všech vede k harmonii a spokojenosti s tím, že spirituální a duchovní hodnoty jsou stěžejní pro kvalitu života a spokojenost a pouze skrze ně lze nalézt vlastní smysl existence. Franklovu logoterapii, která je založena na hledání životního smyslu, nejlépe vystihuje tato věta: *„O otázce „Jaký má život smysl?“ se domnívám, že je špatně položena a že správně zní: „Jaký smysl chci dát svému životu?““* (Suchomelová, 2016, s. 75 – 79).

Spiritualita a její zdroje, nemusejí být přímo vázány na jednu náboženskou instituci či tradici. Pokud jedinec čerpá z jedné tradice, je vhodné použít slovo *„religiozita“*, která je spiritualitou tradiční a institucionalizovanou. V současnosti je ale velmi těžké spiritualitu tohoto jedince zařadit, jelikož mohou být inspirováni i jinými zdroji.

Zdrojem spirituality moderního, potažmo postmoderního jedince se stávají *sekulární zdroje*. Nejedná se tedy o náboženství, ale o určitý „světanázor“ a o postoje ke světu. Spirituální potřeby také naplňují systémy loajality občanů – „občanská sdružení“. Dalším velkým vysílačem potřeb se stávají média, která po svém ovlivňují tzv. veřejné mínění, chování a jednání lidí, jejich myšlení a postoje, sdílená témata apod. Zdrojem pro spiritualitu se tak může v současné společnosti stát cokoli (Vojtíšek, 2012, s. 27 – 28). Nicméně se jedná o zdroje, které nebývají vnímány jako náboženské, ale pro některé jedince představují či naplňují představy, jak se dotknout Posvátna. Tyto představy se můžou týkat identifikace s celebritou a vytvoření určitého kultu, rituálů během různých veřejných událostí, při pohřbech, svatbách, při sportovních aktivitách, při setkání mládeže atd.

Nesmíme opomenout tzv. *„soukromé náboženství“*, kdy jedinec může být i nevědomě ovlivněn tradicí, nicméně vytváří si vlastní hodnoty, mravní normy, osobní významné životní zážitky aj. Do spirituality jedince vstupují hlavně mimořádné zkušenosti s určitým přesahem. Může to být smrt blízkého člověka, ohrožení vlastního života, zážitek klinické smrti, umělecký zážitek, nový život atd. Vyskytují se i další mezní zážitky, které spiritualitu jedince obohacují. Jsou to různé náboženské techniky (šamanské bubnování), alternativní psychoterapeutické metody (holotropní dýchání), adrenalinové sporty či zábava, psychadelické látky. V soukromé rovině mohou být i tyto zdroje pro jedince zdrojem vlastní spirituality.

S ohledem na pestrost zdrojů spirituality a individuálního přístupu je rozlišení lidí na „věřící“ a „nevěřící“ v dnešní době zcela zbytečné a pozbývá významu. Jedině si vůbec nemusí prvky spirituality ve vlastním životě uvědomovat, přesto je méně či více spirituální bytostí (Vojtíšek, 2012, s. 29 – 31).

1.4.2 Spirituální kompetence sociálního pracovníka

Spirituální kompetenci se věnuje ve své práci A. Kubicová, která v této oblasti vyvozuje teoretická a praktická východiska. Ve svém výzkumu podtrhává důležitost sociálních kompetencí v souvislosti s emoční a sociální inteligencí a potvrzuje, že jsou významnější než inteligenční kvocient a to nejenom pro uplatnění v zaměstnání, ale také pro celkovou životní spokojenost. Sociální kvocient je pak měřitelnou kategorií sociální zralosti (Kubicová).

O spirituálních kompetencích sociálního pracovníka A. Kubicová uvádí, že v současné době je spiritualita v rámci sociální práce spojována s multikulturalitou. Od profesionálního, kompetentního sociálního pracovníka se očekává, že zvládne svými vědomostmi, reflektovanými dovednostmi a postoji, citlivě pracovat s odlišnostmi kultury, odlišným etnickým a náboženským systémem a nakonec klienty s těmito odlišnostmi akceptovat. Podmínkou této akceptace je dle Kubicové znalost vlastních hodnot, postojů kulturních kořenů. Stejně tak je důležitá sebereflexe sociálních pracovníků v oblasti duchovní, ptát se a odpovídat si na různé otázky vztahující se k duchovním tématům a pojmům jako je víra, východní náboženství, islám, karma, církve, Korán, Bible, Bůh, atd. (Čierná, Mamula in Vodáčková, 2012).

Dle P. Řičana do práce s klientem vstupuje násilně či nenásilně i způsob života pracovníka, včetně jeho duchovní dimenze. Nereflektovaná spiritualita se může stát nebezpečím v momentě, kdy sociální pracovník vnímá profesi jako posvátné poslání. Sociální pracovník může být v tomto případě ohrožen spasitelským komplexem. Dalším nebezpečím nereflektované spirituality se může stát misijní působení, stereotypizace, chování ke klientům neempaticky, ale dojít může i k poměrování klientovy spirituality optikou spirituality vlastní (Vojtíšek, 2012, s. 55- 56, s. 68).

A. Kubicová nakonec pro vymezení spirituálních kompetencí sociálních pracovníků a pracovníků odkazuje na klasifikaci Asociace pro spirituální, etické a náboženské hodnoty v poradnictví (ASERVIC – Association for Spiritual, Ethical and Religious Values in Counselling). Kompetentní pracovník z hlediska spirituálního a náboženského významu se vyznačuje následujícími vědomostmi a dovednostmi:

- je schopen odlišit náboženství a spiritualitu, má všeobecný rozhled v širším kulturním kontextu

- je schopen v rámci sebepoznání dojít k sebeexploraci v oblasti náboženského přesvědčení a spirituality, která jak podporuje, tak i limituje jeho schopnost porozumění a citlivost k odlišnému přesvědčení klienta
- sociální pracovník dokáže využít svých znalostí v oblasti spirituálního vývoje a aplikovat tyto k individuálnímu ontogenetickému vývoji klienta
- je schopen komunikovat a reflektovat spirituální či náboženská témata s klientem během této komunikace
- je schopen v rámci hodnocení posoudit dle informací od klienta a komunikací s ním, jak moc důležitou roli hraje pro klienta spiritualita či náboženství v jeho problému, zda tato oblast ohrožuje či podporuje jeho celkové well-being
- sociální pracovník jako profesionál dokáže své metody modifikovat tak, aby obsahovaly spirituální či náboženské dimenze, aplikuje přímo v práci s klientem a to tak, aby byl pro klienta přijatelný, stejně tak podporuje jeho inkluzi ze spirituální či náboženské perspektivy.

1.4.3 Spiritualita a sociální práce

V souvislosti se sekularizací společnosti a oborové profesionalizací se moderní sociální práce odpoutala od křesťanského základu. Odkazy na křesťanská východiska nenajdeme ani v zákonných úpravách. Jak uvádí Šťastná a Křížová, s ohledem na extrémně namáhavé situace současného světa, je však duchovní dimenze významná všude tam, kde je dalším zdrojem či potencionálem pomoci. Duchovními zdroji mohou být i jiná náboženství než křesťanství. Duchovní aspekt sociální práce je důrazem na pomoc a asistenci v tom, jak najít jedinečnou a autentickou podobu svého života směřující k jeho naplnění. Z tohoto pohledu má *duchovní a pastorační práce* blíže k terapeutickému paradigmatu a dle Musila a jeho terminologii můžeme spatřovat blízkost k filantropickému pojetí sociální práce. Samozřejmostí je podřízení duchovní dimenze cílům sociální práce, která je vnímána jako nepřijatelnost sledovat jiné cíle, než jaké jsou vytvořeny v zakázce sociální služby (Šťastná, Křížová, 2017, s. 33 – 34.).

Dle Z. Vojtíška by měl kvalitní základní pomoc se spiritualitou poskytnout každý pracovník v pomáhající profesi, kdy tuto pomoc rozděluje na konfesní (společně sdílená spiritualita) a nekonfesní (vlastní spiritualita pracovníka ustupuje do pozadí). Typickým příkladem konfesní pomoci je *křesťanské pastorační poradensví*, které vychází z řady teoretických zdrojů a nakládá s institučními nástroji (např. internetové prezentace Diakonie Českobratrské církve evangelické, Víra.cz, Katolik.cz).

V rámci praxe sociální práce se můžeme setkat se spiritualitou a náboženstvím v rámci *krizové intervence*. J. Čierná a J. Mamula uvádějí čtyři modely, se kterými se můžeme v rámci spirituality v praxi sociálního pracovníka setkat: nevěřící klient a nevěřící pracovník, věřící klient a nevěřící pracovník, nevěřící klient a věřící pracovník a nakonec věřící klient a věřící pracovník (Čierná, Mamula in Vodáčková, 2012).

Sociální pracovník však také musí s duchovním přesahem počítat při neštěstích během terénní krizové práce v rámci *psychosociální krizové pomoci a spolupráce*. Psychosociální pomoc po neštěstích a katastrofách můžeme charakterizovat slovy *uznání a rituály* s tím, že rituál je jednou z možných podob uznání. Rituály lidi společně uklidňují a spojují, mají důležité funkce, které nám pomáhají vyvažovat vztah světského a duchovního prostoru. Rituály komunikativní představují společný žal, smíření, obnovu důvěry, vzpomínku a připomínku, podporu solidarity, poděkování a hledání smyslu. Rituály se spojují většinou s náboženstvím či spiritualitou, jsou tedy za její odbornost převážně určeni duchovní a církev. V současnosti se však v západní společnosti, a to i vlivem médií, vynořují rituály a občanská náboženství. Lidé hledají smysl i přes neočekávaná neštěstí a katastrofy. Hledání smyslu a hlavně jeho nalézání v souvislosti se smrtí je úkolem individuálním, společným a společenským, který lze plnit právě prostřednictvím příběhů a obřadů. (Baštecká, 2013, s. 20 – 25).

R. Lorencová zjišťovala výzkumem, jakou roli můžou hrát účinky *alkoholu a marihuany* při opouštění každodenní běžné reality na prožívání nadpřirozena či posvátna. Uvádí, že přestože se s požíváním alkoholu setkáváme v křesťanských a západních náboženstvích, v dnešní době je alkohol užíván mimo jakýkoliv kontext posvátna. Marihuaně jsou připisovány magické či spirituální účinky více než alkoholu. Někteří uživatelé ji nazývají svatou rostlinou a oceňují její vliv na stavy, ve kterých se dostavuje poznání sebe sama, ale i vesmíru a veškeré existence. Někteří autoři ale popisují tyto stavy za určité útky od reality do reality jiných zkušeností, do jiného světa. Lorencová uvádí postoj R. Baumeistera, který konstatuje, že útek z „já“ umožňuje jedinci alespoň na chvíli zbavit se významů určujícího jeho image. Se ztrátou těchto významů se vrací k hmotnému tělu a k jeho prožitkům. Baumeister dále uvádí argument, že bychom nemohli bez útěku z „já“ naplnit nejvyšší ideály lidství. Tento autor se nesnaží hodnotit, zda jsou tyto útky dobré či špatné. Stejně tak by měla přistupovat společnost a stejně tak sociální pracovník v navázání kontaktu s klientem se *závislostí na drogách*. Z výsledků výzkumu bylo vyhodnoceno, že lidé, kteří se považují za nevěřící, se nezávisle na navozených změněných stavech vědomí pomocí různých drog setkávali s posvátnem skrze spirituální a mystické zážitky méně často než

lidé, kteří se vůči náboženství takto ostře nevyhranili. Lorencová konstatuje, že s navozenou změněnou realitou jedinec nakládá svým osobitým způsobem, jedinci spirituálně citliví mohou prožívat spirituální či „náboženské“ zkušenosti, pro jiné jedince může být stejně navozený stav psychoaktivní látkou jen relaxací, zábavou či útekem z „já“ (Lorencová, 2010/2011).

V. Suchomelová se snažila svojí dizertační prací nahlédnout do spirituálních potřeb *seniorů* s cílem porozumět duchovní dimenzi stáří. Výsledky jejího výzkumu ukazují, že osobní spiritualita je pro seniory významným prvkem tvorby jejich identity a cenným zdrojem při zvládání problémů spojených se stářím. Je zřejmé, že s věkem narůstá prožívání spirituality osobní a to i u tradičně religiózních seniorů. Zásadními spirituálními potřebami se zdají být potřeby důstojnosti a hodnoty, potřeba smyslu a pokračování životního příběhu, potřeba víry, naděje a životního cíle, potřeba lásky přijímané a odevzdávané. Suchomelová nakonec zdůrazňuje, že naplňování spirituálních potřeb je úzce spojena s osobním příběhem každého jedince. (Suchomelová, 2016, s. 261 – 262).

Spiritualita nebo náboženství jsou nedílnou součástí každého jedince, je tedy logické, že se promítají i do každodenní praxe sociálního pracovníka, který navazuje kontakt s mentálně postiženými, se seniory, s klienty v krizi, s drogově závislými, s cizinci, s etnickou menšinou, s vězni, s komunitou aj. Porozumění specifikům spirituality každého jedince a pochopení odlišných náboženství by proto měly být nedílnou součástí vzdělávání sociálních pracovníků. Stejně tak jejich sebereflexe vlastního spirituálního či náboženského prožívání.

1.5 Spirituálně-senzitivní sociální práce

Spirituálně-senzitivní sociální práce představuje spirituální (duchovní) cíle a aspirace klientů a jejich komunit holistickým a kulturně vhodným způsobem. Respektuje velké množství náboženských a nenáboženských výrazů. Dále se zabývá způsoby, jakými sociální pracovníci a klienti hledají smysl, účel a souvislost ve snaze dosáhnout nejvyšších tužeb a překonat osobní překážky a nedostatky zdrojů. Ačkoliv se tento přístup zaměřuje na sociální práci, vychází z rozsáhlých empirických důkazů, teoretických a praktických východisek nejenom z oboru sociální práce, ale také z psychologie (zejména interpersonální a pozitivní), ze studií o zdraví, o duševním zdraví a interkulturních náboženských studií (Canda, s. 2).

1.5.1 Historie sociální práce v USA v kontextu spirituality

Canda a Furmanová popisují celkem pět širokých překrývajících se fází, které charakterizují rozvoj sociální práce v USA v kontextu spirituality.

První období nazývají *domorodým sociálním blahobytem*, který pokrývá desítky tisíc let. Během této předkoloniální doby domorodé kultury měli charakteristické holistické duchovně založené vzory pomáhání, léčení a vzájemnou podporu rozšířenou na sociální blaho a respektování země. Pomoc poskytovali vůdcové komunity, sběratelé bylin, duchovní léčitelé, usmiřovatelé, respektovaní stařešinové, ritualisté, kteří se snažili zachovat nebo obnovit harmonické vztahy uvnitř i mezi osobami, komunitami a vesmírem. Tento domorodý systém pomoci byl bohužel během koloniální doby potlačen a ignorován.

Ve druhém období *sektářských původů*, byla dobrovolná sociální služba a státní sociální blahobyť a s tím související politika ovlivněna přímo i nepřímo křesťanskými a židovskými koncepty charity a komunitní zodpovědnosti.

Ve třetím období *profesionalizace a sekularizace*, kdy se sociální práce začíná profesionalizovat díky sekulárním humanistickým a vědním perspektivám, jako je socialismus, sociální funkcionalismus, freudismus, behaviorismus, tyto ovlivňují sociální práci více než teologie. Větší obavy vznikaly v oblasti sociálních služeb z oddělení církve a státu díky zvýšenému zapojení federálních a státních vlád do sociální práce a sociální péče. V tomto období vznikají profesionální sekulární organizace – NASW a CSWE (Americká národní asociace sociálních pracovníků a Rada pro vzdělávání v sociální práci). Někteří odborníci sociální práce upozorňují na spiritualitu v publikacích (například Spencer, 1956), dále vstupují do literatury sociální práce myšlenky asijského náboženství (například Brandon, 1976). Humanistické, jungiánské, nonsektářské duchovní perspektivy rostly v rámci sociální práce, často i bez výslovné zmínky o náboženství nebo duchovnosti. Tento model sekularizace sociálního blahobytu je po celém světě v různých stupních podobný, v USA méně sekulární, v Anglii a Norsku více. Canda uvádí, že pokud národní profese identifikují spiritualitu jako náboženství, vyskytuje se poté tendence ignorovat jak spiritualitu, tak i náboženství.

Ve čtvrté etapě *oživení zájmu o spiritualitu*, se rozšiřují ekumenické, mezi-náboženské a nesektářské spirituální proudy. Během osmdesátých let mnohé publikace vyzvaly k návratu historického závazku profese k duchovnosti. Nově a významně se někteří autoři zabývali spiritualitou, která zahrnovala a respektovala různorodost náboženských a nenáboženských perspektiv spirituality mezi klienty, například Canda

(1988), Joseph (1988), Siporin (1985), Loewenberg (1988). Tento trend pokračoval a nadále rostl až do poloviny devadesátých let. V tomto období se stále více objevují články a knihy, které se zabývají spiritualitou a sociální prací a zahrnují širokou škálu náboženských a nesetkářských přístupů jako je buddhismus, konfucianismus, hinduismus, šamanismus, daoismus (taoismus), a transpersonální teorie. V roce 1990 byla založena národní organizace Společnost pro spiritualitu a sociální práci (Society for Spirituality and Social Work) s cílem spojit odborníky a praktiky různých duchovních pohledů a posílit v této rovině profesi. Odborníci sociální práce z Kanady, Norska, Nového Zélandu, Austrálie, Velké Británie, jižní Afriky, jižní Koreje, Japonska, Chorvatska a Hong Kongu začali vytvářet vlastní národní sítě s mezinárodním spojením.

Všechny tyto tendence se zrychlují v poslední páté etapě *přesahující hranice*, která trvá od roku 1995 dodnes. Charakteristickými rysy tohoto období je formální uznání spirituality ve vzdělávacích standardech sociální práce v USA a posun mezi odborníky a praktiky, který překračuje spirituální, disciplinární, národní a jiné hranice. Během dalších let jsou v USA a Velké Británii publikovány texty sociální práce, které se snaží stanovit určitý rámec integrace spirituality do sociální práce. Na počátku roku 2000 se dostávají ekofilozofické spirituální pohledy do sociální práce hlavně díky pracím Besthorna a Coatese. Paleta a počet publikací o spiritualitě obecně a v kontextu jejího specifického pochopení se od té doby zvyšuje a pokračuje až dodnes. Postmoderní perspektivy vyzývají sociální práci, aby svůj inkluzivní přístup zaměřila ke spiritualitě a rozšířila ke všem lidem, národům, bytostem a celé zemi (Canda, s. 13). V tomto období dále vzrůstají empirické výzkumy v oboru sociální práce v kontextu spirituality. Sheridan je jedním z hlavních předchůdců, který se zajímal o spirituální postoje praktiků a pedagogů sociální práce. Kvalitativní a kvantitativní empirické studie, které se zaměřují na dopady náboženské účasti stejně tak na dopady sociální práce založené na spiritualitě a praktikách duševního zdraví, dramaticky vzrostly. Tyto studie často vycházejí z interdisciplinárních poznatků a výzkumných přístupů zejména z oblasti gerontologie, zdraví a duševního zdraví (Canda, s. 9 - 14).

1.5.2 Téma spirituality v mezinárodní sociální práci

V posledních letech se sociální práce, ve které se vyspělé a rozvojové země snaží spolupracovat na lepších rovnocenných podmínkách, rozvinula na mezinárodní úrovni. Ústředním bodem tohoto rozvoje je poznání, že všeobecné prvky sociální práce jako je podpora základních lidských práv, obhajoba sociální spravedlnosti, uznávání

jedinečné hodnoty každého jedince a cíl individuálního blaha, jsou předávány a formovány na základě odlišných světových názorů. Pravdou zůstává, že i přes základní vymezení sociální práce Mezinárodní federací sociálních pracovníků (IFSW), je současná sociální práce různě chápána napříč kulturami, s ohledem na proces modernizace a jejich tradice. V srdci těchto různých světových názorů je přístup ke spiritualitě. Perspektivy sociálních pracovníků z různých zemí, např. z Austrálie, Nového Zélandu, Kanady anebo dialog „Východ potkává Západ“ vedený sociálními pracovníky z Hong Kongu a Číny, dokazují, že spiritualita získala své oprávněné místo v teorii sociální práce, etice a praxi (Holloway, Moss, 2010, s. 164).

Klíčovým momentem pro pochopení důležitosti spirituality v sociální práci se stala společná konference Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW) a Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW), kterou uspořádali v Adelaide v říjnu 2004. Poprvé se objevuje téma spirituality na mezinárodní úrovni. Ve stejném roce IFSW reviduje prohlášení o zásadách a potvrzuje, že sociální pracovníci by měli podporovat duchovní integritu a well-being každého. Spiritualita jako hlavní téma sociální práce vstoupila do globální agendy sociální práce. Mezinárodní dimenze tématu spirituality byla dobře zastoupena na první Severo-americké mezinárodní konferenci spirituality a sociální práce, která se uskutečnila v květnu 2006 ve Waterloo, v Kanadě (Ontario). Konference se zúčastnili odborníci z USA, Kanady, Indie, jižní Afriky (Holloway, Moss, 2010, s. 18 - 19). O významné práci v oblasti propojení spirituality se sociální prací v Austrálii a na Východě, jsem se již zmiňovala.

1.5.3 Základní hodnoty spirituálně-senzitivní sociální práce

Canda a Furmanová vnímají *spiritualitu* jako proces lidského života a určitý rozvoj, který se zaměřuje na hledání smyslu, účelu, morálky a zdraví ve vztahu k sobě samému, k ostatním lidem, k jiným bytostem, k vesmíru a ke konečné realitě jakkoliv vnímané (animisticky, ateisticky, neateisticky, polyteisticky aj.). Dále se orientuje na centrálně významné priority a je spojená s pocitem transcendence, hlubokým posvátným anebo transpersonálním prožitkem. Transcendence odráží zkušenosti a události, které hluboce prolomily v čase a prostoru naši bezvýznamnost. Canda a Furmanová konstatují, že každý jedinec je bytostí spirituální (Canda, s. 3).

Zdravá spiritualita podporuje jedince a komunitu v rozvoji smyslu pro účelnost, smysluplnost, personální integritu, celistvost, radost, mír, spokojenost, soudržnost názoru na svět a celkovou pohodu. Vytváří ctnosti jedince jako je soucit a spravedlnost, stejně tak vztahové sítě pomoci, respekt, prohlubující podporu k ostatním lidem a

bytostem. Povzbuzuje skupiny k rozvoji vzájemné podpory, filantropické činnosti, ocenění rozmanitosti a dalším aktivitám směřujících ke společnému blahu společnosti a světa. Nepříjemné a přesto autentické pocity (existenciální zoufalství, smutek, boj svědomí), rozvojové krize a mimořádné události (rušivé transpersonální zkušenosti) mohou být významnými a cennými složkami zdravé spirituality. Nicméně spiritualita jako jeden z aspektů lidského chování se nemusí projevovat pouze zdravým způsobem. Spiritualita může být zkreslena a vést k vírám, postojům a chování, které jsou škodlivé pro sebe sama nebo pro ostatní. Jsou to například pocity nepříjemné viny, hanby, beznaděje, diskriminace a útlaku (Canda, s. 4).

Spiritualita nevyklučuje víru v nehmotné, nadpřirozené sféry anebo entity, bere v potaz širokou škálu světových názorů spojených se spiritualitou - duchovností.

Náboženství vnímá Canda a Furmanová jako institucionalizovaný model hodnot, víry, symbolů, chování a zkušeností, které zahrnují: duchovnost, soudržnost komunity, přenos tradic v čase, podporu komunity spojené buď přímo či nepřímo s duchovnem. Náboženství se týká jak osobní, tak i veřejné, komunitní zkušenosti. Nicméně ne všichni jedinci jsou nábožensky založení, stejně tak ne všechny společnosti jsou náboženskými. V zemi jako USA, je v populaci velká příslušnost k náboženství, v jiných zemích jako například v Japonsku a na pevninské Číně je příslušnost k formálnímu náboženství nízká.

Religiozita odkazuje na určitý stupeň a způsob osobní náboženské účasti. *Zdravá religiozita*, jako výraz spirituality (duchovnosti), povzbuzuje jedince a náboženské skupiny k celkové pohodě, soudržnosti názoru na svět, transpersonálnímu rozvoji, ctnostem, k respektu a k prohloubení podpory přívrženců, ke komunitě, společnosti a světu. Avšak náboženství spojené s deziluzí, halucinacemi, nízkým sebevědomím, útlakem, zneužíváním a násilím je žalostným vyjádřením nezdravé religiozity.

Canda nakonec ke spiritualitě a náboženství uvádí: „*Spiritualita je zdrojem náboženství, ale není náboženstvím omezena. Spiritualita zahrnuje a překračuje náboženství*“ (Canda, s. 5).

Základní hodnotou spirituálně-senzitivní sociální práce je *soucit*. Jedná se o empatický soucit s ostatními a o solidaritu jako reakci na utrpení. Spirituálně-senzitivní sociální práce je odvážným závazkem k duchovní cestě s cílem podněcovat celkovou pohodu všech lidí a bytostí. Téma soucitného spojení srdce k srdci je dobře vyjádřeno v tradiční čínské filozofii, stejně tak v čínském písmu. Mencius, čínský konfuciánský mudrc pronesl, že nikdo, kdo má srdce, nemůže snést utrpení druhých lidí: „*Najednou*

uvidět padající dítě do studny, kdokoliv by byl zasažen do srdce lítostí...bez soucitného srdce nejsme lidé“. V čínském písmu je mysl tvarována znakem srdce, naznačující lidskou mysl jako pocit, myšlení a starost (Canda, s. 6).

Spirituálně-senzitivní sociální práce reflektuje etické zásady americké Národní asociace sociálních pracovníků (NASW), Rady pro vzdělávání v sociální práci (CSWE) a Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW) a Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW).

Spirituálně senzitivní sociální pracovníci aplikují své *znalosti, hodnoty a dovednosti*, pomáhají lidem dosáhnout jejich cílů tím, že se podílí na materiálních, biologických, psychologických, vztahových a spirituálních potřebách, s ohledem na priority a aspiraci klientů a komunit. Podporují klienty, aby využívali své osobní síly a environmentální zdroje společensky a ekologicky zodpovědným způsobem. Sociální pracovníci *usilují o pozitivní sociální změnu a sociální spravedlnost*, zvláště v zájmu zranitelných a utlačovaných jedinců a skupin lidí, včetně negativní spirituální diskriminace. Dále usilují o překonání environmentálního rasismu, mezinárodní sociální nespravedlnosti, válek mezi kulturami a národy, a destruktivních lidských aktivit vůči lokálním a celosvětovým ekologickým systémům. Tato obava se týká jakéhokoliv místa, kde lidé procházejí - ať na této Zemi nebo za jejími hranicemi (Canda, s. 7).

Spirituálně-senzitivní sociální pracovníci přistupují ke každému se *soucitem a respektem*, s ohledem na individuální a kulturní rozdíly, zahrnující náboženskou a spirituální rozmanitost. Vnímají klienty jako osobnostní celek, uplatňují profesionální úlohu, pravidla a hodnotí způsobem flexibilním ve spolupráci s klienty s tím, že reagují na jejich hodnoty. Dále také usilují o respektující vztahy napříč rozmanitostí a rozdíly a snaží se nalézt společný základ pro spolupráci. Ctí běžné a univerzální lidské potřeby s cílem najít smysl, účel, morálku a naplňující vztah. Podporují individuální, kulturní a národní sebeurčení v kontextu sociální a globální odpovědnosti. Sociální pracovníci chápou zdravé vztahy mezi lidmi a ostatními bytostmi jako důležitý zdroj pro jejich růst. S klienty navazují vztah založený na partnerství, který zahrnuje spolupráci s náboženskými a nenáboženskými spirituálními podpůrnými systémy, které jsou relevantní pro klienty.

Usilují o posílení vztahů mezi lidmi a ostatními bytostmi s cílem podpořit, obnovit, udržet a zlepšit celkovou pohodu (well-being) jedinců, rodin, sociálních skupin, organizací, komunit, globální komunity a všech ostatních ekosystémů, ve kterých jsou ukotveny. Identifikují a respektují rozdílné výklady sociálních vztahů klientů, jako je osobitost, rodinná identita a komunita (Canda, s. 8 – 9).

Spirituálně-senzitivní sociální pracovníci usilují o prohloubení svých profesionálních znalostí a praktických dovedností. Především pokud jde o výslovné využití náboženské a nenáboženské duchovní víry, symbolů, rituálů, terapeutické praxe, nebo systém podpory komunity, spirituálně senzitivní sociální pracovníci a pracovníce získávají relevantní znalosti a dovednosti. Praktická sociální práce napříč různými duchovními tradicemi, komunitami a kulturami se provádí s ohledem na hodnoty a preference klientů a příslušných členů těchto skupin. Sociální pracovníci a pracovníce se učí kulturně kompetentním způsobem jak spolupracovat s komunitou na základě spirituálních podpůrných systémů, pomocníků a léčitelů.

Tento etický přístup klade důraz na zvážení, co může nebo nemá být relevantní pro konkrétní situace, lokality a kulturní souvislosti klienta. Specifické přístupy sociální práce, která se týká jedinců v určité lokalitě a kultuře, je třeba vyvinout od samého počátku. Profesor Canda upozorňuje, že použití spirituálních konceptů nebo pomocných aktivit závisí na cílech, preferencích a světových názorech těch, kterým pomáháme (Canda, s. 9).

1.5.4 Základní principy spirituálně-senzitivní práce

Canda uvádí celkem sedm principů, které postupně popisují: *demonstrace jasných hodnot, respektování spirituální různosti, reflektivita, podpora silných stránek a posílení, holistická perspektiva, uplatňování nejlepší praxe, porovnání pohledů na spiritualitu.*

Demonstrace jasných hodnot

Každý z nás by měl mít jasno v tom, jaké jsou naše vlastní hodnoty a jak nás formují. Jedině tak se můžeme zapojit do sebevědomé sebereflexe a růstu. Tyto hodnoty a jejich pozice bychom měli dále dokázat explicitně využívat v dialogu s kolegy a klienty, během kterého si třídíme hodnotová dilemata a možné složité konflikty. Díky dialogu můžou být naše hodnoty, etické a morální dále vytvářeny ve smyslu obohacení, rozšíření a jejich vylepšení. V každém případě by si měl sociální pracovník uvědomit, že není teologem, filozofem a není ze své profesionální pozice anebo společností oprávněn diktovat klientům absolutní pravdu. Měl by se proto absolutismu zcela ve své praxi vyvarovat. Naproti tomu stojí relativismus, který také není vhodný pro praxi sociálního pracovníka. Relativismus totiž naznačuje, že není možné porozumět, hodnotit nebo pomáhat napříč růzností kultury, genderu, náboženství, a jiných lidských rozdílů. Relativismus je vlastně druhem absolutismu, jelikož tvrdí absolutní pravdu, že neexistují absolutní a univerzální pravdy. Sociální pracovníci jsou nutně

zapojení do záležitostí hodnot a tvrzení o pravdě, jako jsou etické profesionální zásady, dohody o lidských právech, zákony pro veřejná práva a povinnosti, a využívají empirické výzkumy v praxi. Sociální pracovníci musí najít s klienty společný základ komunikace a spolupráce. Musí být schopni pochopit jejich perspektivu a spojit mysl a srdce, pokud chtějí navázat přátelský a vzájemný vztah. Canda uzavírá toto téma a doporučuje tuto alternativu: být jasný a otevřený ke svým různým hodnotovým pozicím, neustále reflektovat sami sebe a zapojit se do trvajících úctyhodného dialogu s ostatními. Canda mluví o velkém sociálním aktivistovi, Mahatma Gandhím, který věřil, že každý člověk a každá lidská skupina hledá pravdu, ale nikdo z nich nemá výlučné uchopení nebo úplné pochopení pravdy (Canda, 2010, s. 11- 14).

Respektování spirituální různosti

Canda v rámci spirituálně-senzitivní sociální práce podtrhává její inkluzivitu, která podporuje mezináboženský, mezidisciplinární a mezinárodní dialog a spolupráci v oblasti lidských služeb. Potvrzuje profesionální standardy týkající se nediskriminace v oblasti sociální práce, stejně tak dohod o lidských právech a zároveň si uvědomuje, že koncepce etiky a lidských práv se neustále rozvíjí a konstatuje, že musí být rozvíjeny a přizpůsobeny situačně. Canda uvádí Ifeho obecné prohlášení týkající se morálky v kontextu sociální práce: „*Jednejte tak, abyste vždy potvrdili a realizovali lidská práva všech lidí. Nedělejte nic, co by omezovalo, popíralo nebo porušovalo lidská práva*“. Nakonec Canda zdůrazňuje, že sociální pracovníci by měli pečlivě zvážit, co může nebo nemusí být relevantní v konkrétních situacích klientů v lokálním či kulturním kontextu.

Refektivita

Schopnost reflektovat sám sebe je nezbytné pro rozvoj sám sebe a vztahu s ostatními, je důležitá pro vytváření empatického a intuitivního spojení s ostatními. Vyžaduje rozpoznání rozdílů mezi našimi vlastními předvídatelnými předsudky, fantazií, předpoklady a mezi světem a okolím, jaký je nám dán.

Podpora silných stránek a posílení

Podpora silných stránek v sociální práci znamená, že jsou lidé považováni za úplné bytosti, s vlastními schopnosti pro odolnost a kreativitu. Když hledají pomoc při řešení problémů, nikdy nejsou těmito problémy snižováni. Problémy jsou pouze jedním aspektem jejich situace, stávají se příležitostí pro jejich růst a výzvou pro kreativitu. Vnitřní síly, environmentální zdroje a posilující aktivita musí být změněny v rámci pomoci na podporu realizace cílů a aspirací lidí. Zplnomocnění (posílení) je důležitým doplněním perspektivy silných stránek. Zplnomocnění je žádoucí, aby si lidé uvědomovali překážky, které brání individuálním nadějím a kolektivní spravedlnosti.

Toto uvědomění může být dále sdíleno s ostatními v solidaritě, takže vzájemná podpora, kolektivní moudrost a jednání mohou vést k proaktivní reakci. Dalším krokem je osobní a sociální změna, pro kterou uvědomění nestačí. Pokud člověk například ventiluje bolestivé pocity nespravedlnosti, provázející pocity zranění a hněvu se mohou rozptýlit, což vede k dočasné úlevě, ale bez trvalého prospěchu. Je nutné vypracovat určitý plán, podle kterého se budou provádět změny na straně jedince a jeho okolí. Tři již uvedené principy jsou základními přísadami pro identifikaci silných stránek a zplnomocnění klienta.

Holistická perspektiva

V sociální práci často říkáme, že chceme pochopit celou osobu (klienta) v prostředí (jeho okolí). Pokud chceme dojít k takovému pochopení, je nezbytné, abychom se více dozvěděli o roli náboženské a spirituální v jeho životě. V konceptu spirituality, budeme řešit neoddělitelné vzájemné vztahy mezi spirituálními, biologickými, psychologickými, sociálními a většími ekologickými rozměry lidské zkušenosti. Povzbuzujeme k analytickému a kritickému myšlení. Vyvoláváme pocity pomocí obrázků, metafor, a seberefektivním cvičením. Pomocí meditace a empatického vztahu s klientem kultivujeme vlastní intuici. Přezkoumáváme aktuální vývoj v praxi různých oblastí a širokém spektru populace. I přesto, že se hlavně zaměřujeme na přímou praxi, zvažujeme také velké mezo a makro sociální systémy.

Uplatňování nejlepší praxe

Hlavní problém v sociální práci a pomáhajících profesích souvisí s efektivností pomoci v praxi. Canda uvádí pro nejlepší praxi empiricky založenou praxi anebo praxi založenou na důkazech, jejichž přístupy ovlivnily lékařský a sociální vědecký výzkum. Dále uvádí duchovně založené techniky, jako je odpuštění, meditace, a spirituálně orientována kognitivně-behaviorální terapie. Nicméně Canda uvádí, že není dobré být limitován těmito technikami a zůstává u profesionálních hodnot, tradic a perspektivy i přesto, že čerpá z metod a znalostí z jiných oblastí. Koncept spirituality zahrnuje určité kvantifikovatelné a měřitelné aspekty, stejně tak různé procesy, zkušenosti, a systémy, které se dají díky kvalitativním metodám pozorování, určité transpersonální zkušenosti a stupně vědění velmi dobře prozkoumat kontemplativními a transpersonálními metodami. Nicméně také respektujeme různé formy vědění a moudrosti, které nalezneme mezi staršími, mezi velkými učiteli, v náboženských tradicích a kulturně specifických uzdravujících systémech z celého světa. Canda oceňuje řadu duchovně orientovaných postupů - převzatých kritérií pro evaluaci teorií Robbinse a kol.: 1. Vzít v úvahu celou osobnost jedince a vytvořit si vztah. 2. Podporovat pozitivní vývoj

v průběhu života. 3. Podporovat well-being jednotlivců, rodin, organizací, institucí, komunity a světa. 4. Být v souladu s hodnotami sociální práce a etickými hodnotami. 5. Být v souladu s holistickým pohledem na člověka a jeho okolním světem. 6. Zdůrazňovat silné stránky a zdroje při dosahování plného lidského potenciálu při řešení interpersonálních a environmentálních překážek.

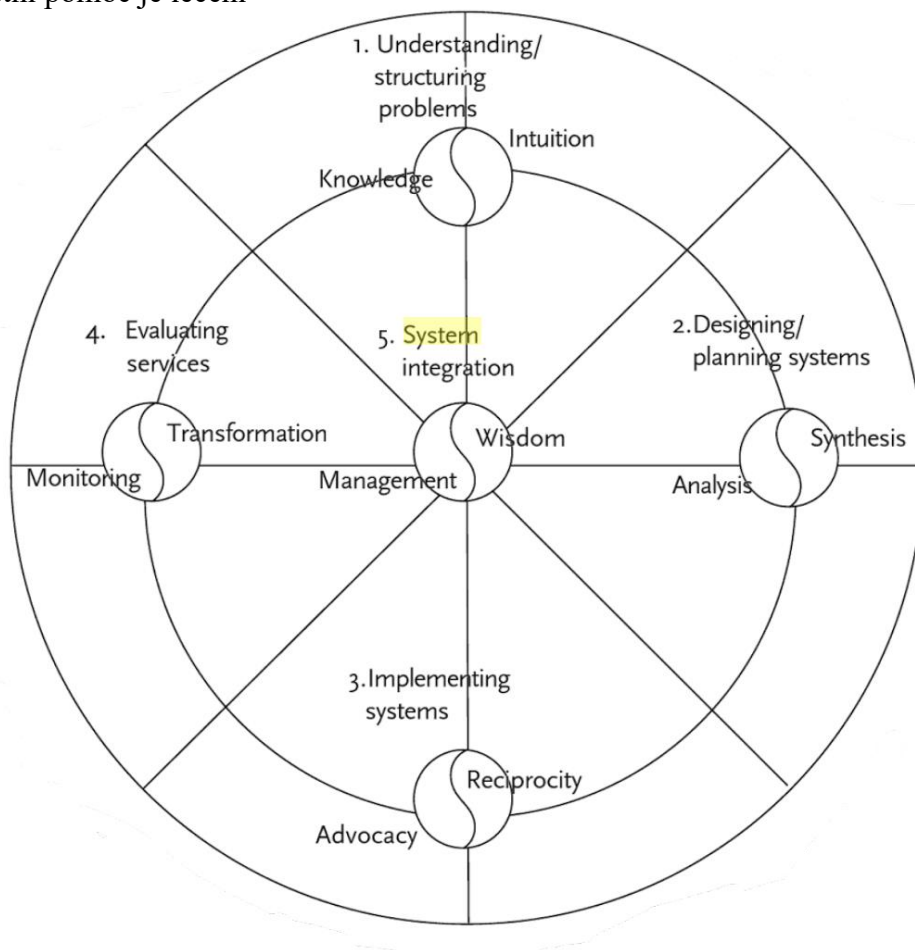
Porovnání pohledů na spiritualitu

První pohled srovnání zkoumá spiritualitu a náboženství jako obecné nebo univerzální aspekty lidské zkušenosti a kultury. Ve druhém zvažujeme zvláštní náboženské a nereligiózní projevy spirituality a jakým způsobem ovlivňují praxi sociální práce. Ve třetím zkoumáme základní předpoklady spirituality, jejich silné a slabé stránky a souvislost v praxi. Ve čtvrtém, posledním pohledu, reflektujeme předpoklady, hodnoty, důsledky pro praxi a komunikaci, jenž utváří samotný reflektivní proces. (Canda, 2010, s. 15 – 25).

1.5.5 Spirituálně-senzitivní práce v kontextu praxe – holistická aktivita

Pokud vezmeme všech pět zásad spirituálně-senzitivní praxe: *jasné hodnoty*, *respekt* (nedirektivní přístup, uctivý vztah ke klientovi, nekritické přijetí, nepodmíněně pozitivní vztah k jedinci, skupině, komunitě), *klientův střed* (v praxi bereme vážně klientův jedinečný pohled na svět a jeho duchovní zkušenosti), *inkluzivitu* (praxe překračuje toleranci duchovní rozmanitosti) a *kreativitu* (samotná spirituálně-senzitivní práce je kreativní s možnostmi růstu, řešení problémů, krizí, podporou hledání řešení), budeme mít příležitost najít mnohé výzvy k zavádění nových postupů holistického způsobu porozumění v rámci sociální práce. Canda uvádí: „*Celostní pomoc je léčení*“ a myslí tím vytváření a obnovení celistvosti s klienty, s námi samotnými, s našimi organizacemi a vzdělávacími institucemi. S cílem objasnit některé z těchto možností, navrhuje modely pro holistické pochopení člověka a prostředí (okolí) a proholistický přístup k sociální práci (viz obr. 1).

Obr. 1: Celostní pomoc je léčení

Canda, 2010, s. 225

Zdroj: <https://books.google.cz/>

Holistické pochopení člověka a prostředí (okolí)

V kontextu spirituálně-senzitivní práce znamená přehodnocení toho, co je celá osoba a co je celé prostředí. Spiritualita zahrnuje a přesahuje biologické, psychologické, sociologické a spirituální aspekty jedince. Zabývá se vztahy mezi jedincem a jeho rodinou, komunitou, národem, globálními komunitami, planetární ekologií, vesmírem a konečnou realitou, jakkoliv vnímanou. Propojením poznatků z tradičního náboženství, existencialismu, hluboké ekologie a transpersonální teorie se můžeme dostat k ekospirituálnímu nebo transekologickému pochopení. Například domorodé a východoasijské perspektivy zaměřující se na vzájemné propojení, harmonii, rovnováhu a dynamiku mezi všemi polohami jedince a světa, tak jak se odráží v kolech medicíny, v mandalách, v čínské filozofii yin/yang, teorii pěti prvků, nám představují, jak jednat holisticky.

Systémové teorie nám pomohou uvažovat o těchto různých typech a úrovních systémů a mapovat je pomocí genogramů a ekomap. Můžeme kreativně čerpat z poznatků lidských behaviorálních teorií a praktických modelů, které se zabývají různými aspekty celé osobnosti jedince a jeho okolí, zahrnující transpersonální úroveň vědomí a fungování. Robbins zdůrazňuje, že uplatnění teorií v sociální práci by mělo být založeno na důkladné kritické reflektivě předpokladů a důsledků pro její praxi (Canda, 2010, s. 223). Holistická praxe může získat mnoho pohledů začleněním užitečných doplňujících poznatků z více teorií a perspektiv, ať už jsou založeny na vědách, filozofiích, náboženstvích nebo kulturách. Každá z nich odhaluje důležité rysy lidského života a způsoby, jak ho vylepšit. Ale každý z nich také zakrývá nebo vynechává důležité funkce. Vracíme se proto k reflektivě a pečlivě odbornému rozlišování relevancí teorií na konkrétní situaci ve spolupráci s klientem (Canda, 2010, s. 222 – 224).

Holistický přístup k praxi sociální práce

Imbrogno a Canda rozvinuli konceptuální model posuzování činnosti sociální práce jako holistický systém. Čerpáním z poznatků čínské filozofie, konkrétně z Knihy změn, a z principů teorie všeobecně dynamických systémů, vyvinuli takový model posuzování činnosti sociální práce, který ukazuje na spojení mezi všemi fázemi procesu pomoci a doplňujícími aspekty v každém z nich. Těchto fází je celkem pět: pochopení situace, navrhování a plánování, implementace, hodnocení procesu a výsledků, začlenění všech činností do koherentního systému. Každá z těchto fází zahrnuje dva doplňující a protikladné aspekty, analogické k yin a yang, které je třeba konvergovat. Všechny fáze jsou propojeny. Ačkoliv můžeme v praxi zvýrazňovat aktivity v jedné fázi v určitém čase, ve skutečnosti se každá fáze a její související aktivity navzájem ovlivňují a mohou se opakovat rekurzivně v průběhu celého procesu pomoci. Sociální pracovník musí spojit každou fázi a aktivitu (Canda, 2010, s. 224 – 226).

Fáze pochopení

Sociální pracovník vytváří své znalosti prostřednictvím empirických pozorování, logického uvažování a učením se o faktech a teoriích. Tento druh vědění je sice nezbytný, ale je také nedostačující. Sociální pracovník musí také věnovat pozornost nelineárním, nerovným a spontánním způsobům povědomí. Musí mít intuitivní chápání pro klienta a jeho situace. Intuice v tomto smyslu odkazuje na holistický způsob poznávání, který vychází ze vztahu s klientem jako celistvé osoby v jeho situaci (ztotožnění). Pokud toho chceme dosáhnout, měli bychom se stát součástí jeho světa, naslouchat jeho příběhům a jeho pocity vnímat empaticky. Pokud se nám to podaří a

vytvoříme si profesionální vztah s klientem, můžeme prožívat jeho zkušenosti s jeho vlastní perspektivou, s realisticky předvídatelnými reakcemi (Canda, 2010, s. 226).

Fáze navrhování a plánování

Pochopení otevírá možnosti akce. Pokud kreativně navrhne plán pomoci, je nutné provést jeho analýzu a syntézu. Analýza zahrnuje racionální vyhodnocení alternativních výsledků založených na dostupných informacích. Situace je rozdělena na charakteristické složky, jako jsou hodnotící kategorie, systémové úrovně, akční kroky, profesionální role a alternativní výsledky. V analytickém myšlení propojujeme empirické pozorování a informace o aktuální situaci s počátečními předpoklady, hodnotami a teoretickými a politickými modely, které se zdají být relevantní. Analýzu je nutné spojit se syntézou. Syntéza znamená ponoření se do situace pomáhajícího a našeho vztahu s lidmi, kteří se podílejí na propojení alternativních a dokonce protichůdných pohledů a pocitů. Analyticky získané informace a možnosti mohou být zapojeny do dialogu a činnosti, které mají být syntetizovány se spontánními a chaotickými skutečnostmi všech zúčastněných. Zapojujeme klienty jako partnery do procesu pomoci a bereme vážně jejich zpětnou vazbu o tom, co funguje (Canda, 2010, s. 226 – 227).

Fáze implementace

Canda přirovnává tuto fázi ke kultivaci, aby se vyvaroval slovu intervence, kterou vnímá jako narušení klientského systému vnější silou, která ho řídí. Canda přirovnává sociální pracovníky k organickým zahradníkům, kteří se zaměřují na síly, aspirace a zdroje klientů. V případě, že se klienti zaměřují na problémy a překážky, ve spolupráci s nimi pracují na výzvách, které vedou k hledání příležitostí. Pomáhají jim kultivovat přirozený růst v nich samotných, v jejich situacích. I přesto, že si nebudou jisti výsledkem, společně zaznamenají cestu, pro kterou se rozhodli. Tento druh pomoci se nazývá daoistická změna, kdy pomoc plyne ruku v ruce s přirozeným průběhem a potenciálem klientského systému v jeho situaci. Znamená to, že autentické a realistické situace, buď konfliktní či nikoliv, plynou v procesu kreativity.

Canda dále popisuje dva doplňující aspekty pomoci. Prvním z nich je obhajoba. Při této pomoci identifikujeme klienta a jeho systém, a dále pomáháme klientovi v dosažení jeho cílů. V tomto procesu si často všímáme problémů, překážek, soupeřů, a nepřátel, které blokují úspěchy klientů. Zatímco závazek vůči klientovi a nadšení pro spravedlnost jsou důležité a nezbytné, tyto vlastnosti jsou nebezpečné, pokud jsou prováděny jednostranně. Pokud se nechceme dostat do mentality nepřítelů, kdy nedáváme pozor na škodlivé dopady naší obhajoby na ostatní, je užitečné doplnit

obhajobu reciprocitou (vzájemností). V této pomoci hledáme vzájemný růst a prospěch prostřednictvím tvůrčího řešení. Respektujeme všechny zúčastněné strany, i když nesouhlasíme anebo odporujeme. Pokud je konflikt neřešitelný, hledáme humánní způsoby, jak v něm pokračovat, nebo ustoupíme a jdeme dál. Canda dále uvádí související trend v mediaci konfliktů, který se nazývá win/win řešení. V této strategii vítězství není vítězstvím na úkor ostatních. Strategie je určena ke vzájemnému prospěchu obou stran při nesouhlasu nebo konfliktu. Principy a kroky této strategie uvádím v tabulce č. 1 (Canda, 2010, 227 – 231).

Tabulka č. 1: Principy a kroky řešení win/win

PRINCIPY A KROKY ŘEŠENÍ WIN/WIN	
1.	Přivést všechny zúčastněné strany do dialogu založeného na vzájemném respektu a ochotě ke vzájemnému porozumění.
2.	Nesnižujte lidi na problémy nebo na nepřátele – poznávejte se jako kolegové.
3.	Identifikujte postoje všech stran a nejdůležitější principy a cíle, které jsou základem tohoto tématu.
4.	Zjistěte, co každá strana cítí z jejich pohledu za následek úspěchu.
5.	Identifikujte společné zájmy a různé úrovně úspěchu.
6.	Volně diskutujte o objevování alternativních řešení založených na jejich různých aspiracích a úrovních, ve kterých by měly obě strany pocít zisku.
7.	Vyberte řešení přijatelná pro obě strany.
8.	Vypracujte akční plán a role, které zahrnují kooperativní týmovou spolupráci zástupců všech stran.
9.	Sledujte realizaci plánu, zhodnoďte úspěch z hlediska společných zájmů na různých úrovních.
10.	Společně prověřte dlouhodobé dopady změny a podle potřeby revidujte činnost.

Canda, 2010, s. 231

Fáze hodnocení procesu a výsledků

Spirituálně-senzitivní hodnocení je probíhající proces rozlišování. Přemýšlíme o našem jednání a jednání klientů v jejich situacích, abychom poznali dopady naší činnosti jak na proces, tak na výsledky pomoci. Nejedná se ale o egocentrické reflektování, ve spirituálně-senzitivním hodnocení jsou důležité užitečné výsledky, se kterými není sociální pracovník spojen egoisticky. Cílem hodnocení není zaručit a naplnit očekávání sociálního pracovníka anebo jeho organizace, ale pomáhá klientovi uvědomit si změny, povzbuzuje klienta k prospěšným změnám a k vyvarování se nástrahám chyb nebo neúčinným pomocným strategiím. Jedním z prvků hodnocení je monitoring, ve kterém se snažíme udržovat přehled o změnách ve fungování klienta

v souvislosti s podporou aktivit a cílů. Známe hodně odborných mechanismů pro monitorování, sledování jako je klinický rozhovor, pomoc při uzavírání smluv, psychologické měřicí nástroje, průzkumy spokojenosti, návrhy předmětu výzkumu. Ale pokud děláme jenom toto, může z toho plynout nebezpečí. Může se stát, že budeme měřit shodu klientů, než skutečný rozvoj. Monitoring musí proto být doplněn o proces transformace, ve kterém se klientský a systém poskytovatele navzájem dotvářejí (Canda, 2010, s. 231 – 234).

Začlenění všech činností do koherentního systému

Všechny fáze a aspekty pomáhajícího procesu musí být sjednoceny. Management a moudrost jsou doplňkovými aspekty integrace holistické sociální práce. Spirituálně-senzitivní praxe rozkvétá pravděpodobně v organizační kultuře a struktuře, která aktivně podporuje kreativitu, flexibilitu, osobní respekt, přínos všech zúčastněných v rozhodování, potřeby lidského rozvoje a well-being přirozeného prostředí, jakož i potřeby dosažení organizačních cílů. Canda dále uvádí, že manažeři a vedení organizací by měli ke své činnosti přistupovat s moudrostí tak, aby udrželi neustálý proces tvůrčího vývoje systému služeb v interakci s jeho prostředím se zaměstnanci, s klienty, zadavateli atd. (Canda, s. 234 – 242).

Spirituálně-senzitivní sociální praxe není pouze záležitostí náboženství nebo téma spirituality v oblasti sociální činnosti. Tato praxe představuje celkový způsob bytí a vztahů ve všech polohách, fázích a prostředí (Canda 2010, s. 241).

1.5.6 Praxe a kazuistiky

V příloze č. 1 uvádím příklady z praxe, které jednoznačně ukazují, že spiritualita, náboženství a hledání životního smyslu jsou její součástí. Stávají se velmi důležitými a zajímavými aspekty, o kterých by měli sociální pracovníci přemýšlet a naučit se s nimi pracovat.

Na příkladu z praxe a příběhu Leroye uvedu další možnost přístupu ke spirituální péči. Hollowayová a Moss představují „*model spolucestujícího*“, který dovoluje sociálnímu pracovníkovi, pokud se cítí pohodlně a je schopen pomoci, jít společně s klientem po jeho duchovní cestě. Jedná se o model, ve kterém se sociální pracovník stane na cestě hledání smyslu a významu klientovým „spolucestujícím“ a zároveň uznává, že klient, který potřebuje pomoc, může během cesty narazit, ztratit směr anebo se na nelehké cestě zastavit, otočit a vrátit zpět. Tento model je konceptuálně rozdělen na čtyři fáze: *napojení, naslouchání, porozumění a nakonec vysvětlení*.

LEROY

Leroyovi je 10 let a pochází z afrokaribské rodiny, narodil se jako čtvrtý z pěti sourozenců. Jeho rodiče se přistěhovali do Anglie, když byli dva nejstarší synové malí. Jejich dcera Sharon se narodila hned po příjezdu do Anglie, a po deseti letech se narodil Leroy, krátce nato Robbie. Když byly Leroyovi tři roky, matka opustila rodinu a jejich otec požádal, aby Leroyovi a Robbiemu byla zajištěna péče. Oba malí chlapci byli umístěni do pěstounské péče, nicméně Robbie byl jednoho dne propuštěn domů. Případové záznamy ukazují, že i když bylo Sharon patnáct let, hrála důležitou roli v péči o Robbieho. Bohužel Sharon a otec nebyli schopni si vzít zpět domů oba chlapce, navíc chování Leroye nebylo správné a sociální pracovníci cítili, že potřebuje pevnější zázemí. Ačkoliv se Leroyovi vysvětlila situace, kontakt s jeho rodinou se snižoval. Leroy dodneška nechápe, jak ho mohla rodina takhle opustit. Leroy byl v pěstounské rodině spokojený, pěstouni byli hodní a měli s ním trpělivost a Leroy si uvědomoval, že občas „tlačí na pilu“. Má rád své pěstounské sourozence, dokonce přiznává, že si s nimi užije větší legraci, než s Robbiem při jeho návštěvě. Občas se ale cítí jako cizinec, mimo sebe a odpojen od všeho, co se kolem něj děje. Když se tyto pocity objeví, chce ničit věci. Bohužel tyto pocity nedokáže vysvětlit svému sociálnímu pracovníkovi. Jednoho dne zapálí dům. Hned druhý den se stěhuje dočasně do diagnostického ústavu.

Holloway, 2010, s. 51

Příklad – znovu LEROY

Leroy strávil většinu dětství v péči. Po častých změnách v jeho umístěních, což ovlivnilo i jeho chování, nakonec skončil v Domově na půl cesty, kde si poprvé vytváří vztah s mladým studentem sociální práce stejné pleti, který mu pomáhá s přestěhováním do bytu. Avšak krátce potom, co student odchází a případ je uzavřen, je mu 18 let a žije v komunitě, Leroy se cítí osamocen a zbytečný. Ztrácí práci, nedokáže udržet časový režim, často je bez jídla. Snaží se navázat kontakt se svojí matkou, zda by nemohl s ní bydlet, matka ho ale odmítá. Zkouší se vrátit do internátu, kde bydlel, nicméně byl odmítnut, jelikož nesplňoval podmínky pro přijetí. Leroy pokračuje ve flákání, dostává se do špatné společnosti a začíná krást, aby získal peníze na drogy, jeho drogová závislost roste. Leroyovi je 19 let a objevuje se před soudem za vloupání. Probační úředník ho varuje, že může jít do vězení. Leroyovi je ale jedno, co s ním bude. Jeho život skončil ještě předtím, než vůbec kdy začal. Cítí se být odcizený od všeho a všech. Nemá žádnou sebeúctu a po ničem netouží. Jeho kamarádi ho varují před předávkováním, někdy si ale myslí, že by to byla nejlepší cesta, jak ukončit svůj život.

Holloway, 2010, s. 54

V první fázi se jedná o duchovní uvědomění a je vhodná pro každého sociálního pracovníka, který začíná tam, kde se nachází klient. V druhé fázi dochází ke spirituální citlivosti a posuzování významu duchovních otázek. Třetí fáze obsahuje spirituální empatii, do které vstupuje sociální pracovník s porozuměním vlastní spirituality.

V poslední fázi vstupuje sociální pracovník s odborným výcvikem a jedná se o spirituální průzkum. Tento konceptuální model vysvětlují na následujícím příkladu.

Napojení

Leroy je na prvním setkání s Johnem nevrlý a nekomunikuje. Ačkoliv se jeho vlastní příběh od klienta liší, vzpomíná, jak sám prožíval těžké období dospívání a odmítal všechno, co zastávali jeho rodiče ze střední vrstvy. V kolektivu na gymnáziu se cítil odcizený, a tak raději vyhledával společnost kluků z centra města, kteří měli za sebou několik přestupků, které řešila Policie. Díky policejní opatrnosti a svým rodičům, kteří mu pomohli pochopit a sdílet identitu černé pleti, John na špatnou cestu nesešel. Během čtení klientova spisu si uvědomil, že Leroy má problém vypořádat se sám se sebou. John souhlasí se svým supervizorem a během setkání s Leroyem „ho doprovází“ a pomáhá mu spíše prakticky, se stěhováním do jeho bytu. John je schopen se do Leroye vcítit a připouští, že je raněným léčitелеm.

Naslouchání

Leroy si není jistý, zda může novému sociálnímu pracovníkovi důvěřovat, nicméně je zvědavý a klade si otázky. Jak je možné, že já, jsem tam, kde jsem, a jiný mladík černé pleti se stane sociálním pracovníkem? John se více zajímal o to, jakým způsobem zařídit byt, než aby mu dával lekce a rady, jak se má vyvarovat problémům. Popravdě Leroy je trochu ze změny a opuštění sociální péče nervózní. Leroy se domnívá, že ho problémy přitahují, protože je špatný člověk. Johna zajímá, kde a jak na takovou myšlenku přišel. Leroy se mu svěřil, že jeho sestra mu vždy říkala, že je v něm ďábel, zatímco jeho bratr Robbie byl „nevinátko“. Leroy se domnívá, že si tím omlouvala neschopnost postarat se o dva bratry. Hodně ho to mrzí a bolí. V každé pěstounské rodině to vždycky zpackal a to i přesto, že se mu tam líbilo. John je zmatený tímto jeho pohledem a ze spisu Leroye ví, že rodina navštěvovala kostel. Cítí, že Leroy má v sobě hodně bolesti a zvažuje, zda nepochází z hloubky náboženství. Se svým supervizorem o tom nechce mluvit, jelikož ten není nakloněn těmto otázkám a raději navštíví faráře.

Porozumění

Leroy se trochu obává, že řekl možná více, než chtěl. Zdálo se mu, že John nerozumí, co tím myslí, když mluví o ďáblovi, a navíc ho všichni sociální pracovníci předtím viděli jako problém. Avšak John si s ním povídá a vysvětluje, že přece jeho náboženská zkušenost nemůže být tak špatná, vždyť sám říkal, jak ho bavila nedělní škola, do které docházel v první pěstounské rodině. Leroy si vzpomíná, jak v té době se zabýval myšlenkou, že Bůh je jeho otcem a že to mu pomáhalo v některých situacích,

kdy se cítil odmítán všemi okolo. John se mezitím od svého faráře dozvěděl, že určité evangelické skupiny uznávají zosobnění ďábla a někteří zachovávají víru v držení démonů a modlí se za to, aby tito postižení byli osvobozeni. John si myslí, že právě toto mohlo Leroye ovlivnit více, než jeho vlastní zažitá iluze. John se nyní cítí jistý a komunikuje se svým supervizorem. Oba souhlasí, že jeho špatné chování a velmi nízké sebevědomí mohou splňovat sebenaplňující proroctví. Supervizor doporučuje zvolit přístup narativní teorie, v případě hlubších potřeb by měla být klientovi doporučena psychologická pomoc. A to jednak proto, že John brzy opustí své místo a také proto, že bude služba klientovi ukončena. Domluvili se, že John by se měl s klientem zaměřit na pozitivní věci, které se v jeho životě odehrály, na kterých může klient stavět a stejně tak klienta povzbuzovat v hledání další podpory, která bude zahrnovat kontakt s místním kostelem. John mu to při jedné vhodné příležitosti během stěhování naznačí a to tak, že poukáže na černošské mladíky, kteří se před kostelem sešli. John je velmi angažovaný a snaží se poznat celou osobnost klienta a dává mu najevo zájem o jeho život. John si uvědomuje, že Leroy má nejenom komplexní psychologické problémy, ale také spirituální, které mohou být nad jeho kompetence a síly, nicméně se snaží hledat s klientem jeho smysl pro celistvost. Klient po tom všem, čím si v životě prošel, dokázal značnou odolnost a hodně pozitivních kvalit. Leroy je rád, že se na něho John dívá jako na normálního a důvěřuje mu, více odhaluje své hluboké pocity, které zažil během svých nejhorších období. K jeho překvapení díky sdílení těchto pocitů poznal svoji vnitřní sílu a uvědomil si, že je pro něho spiritualita důležitou věcí v jeho životě.

Vysvětlení

Leroy se stěhuje do svého bytu krátce poté, co se John loučí a odchází. Leroy přemýšlí o svém životě optimisticky, a je vděčný za Johnovu pomoc. Avšak krátce po tom, co začal pracovat v garáži jako automechanik, je dílna bez varování uzavřena. Bez každodenního setkávání se s lidmi v práci se cítí osamocen a nezvládá se o sebe starat po finanční stránce. Telefonuje do posledně navštěvované sociální služby, kde byl umístěn, nicméně John tam již není a nikdo další o něj moc velký zájem neprojevuje. Jeho služba byla ukončena. Vzpomene si na Johna, který mu doporučil navštívit kostel. Jednu neděli kostel navštíví a zjistí, že ho většinou navštěvují mladé rodiny. Černošskou mládež, kterou vídal před kostelem, nikde neviděl. Nicméně je pozván, aby zůstal na kávu, Leroy se cítí jako ryba bez vody, a hned po bohoslužbě z kostela zmizí. Vrací se mu staré pocity zoufalství a tak se i vrací ke stejnému způsobu života – poflakuje se s ostatními mladými kluky. Netrvalo dlouho a začal krást a brát drogy. Chtěl vědět, co by si o něm pomyslel John. Myslel na to, jak jde jeho život znovu z kopce a znovu si

potvrdil, že není dobrý. Nakonec se Leroy za vloupání objeví před soudcem a je zadržen ve vazbě. Petr, vězeňský kaplan, je k němu pozván. Policejní úředník se obává, že by mohl Leroy spáchat sebevraždu. Sám Leroy potvrdil, že by rád s pastorem hovořil. Pastor pochopil, že i přesto, že si Leroy myslí, že je jeho život ztráta času, nevzdává to. Leroy chtěl vědět, co si pastor myslí o jeho sestře, zda měla pravdu a jestli je skutečně skrz na skrz špatný. Pastor společně s Leroyem prozkoumal, co si o sobě myslí a proč. Poté velmi opatrně nabídnul různé pohledy na Boha a lidskou přirozenost. Začali společně budovat různé příběhy jeho dalšího života. Pastor věděl, že přijme od soudce jakýkoliv rozsudek s novým pohledem na svůj život. Měl pozitivní plány, čas na čtení, psal rodině, zajímal se o další vzdělávání a vyučení se. Leroy nakonec získal pocit, že všechno dává nějaký smysl, cítil se změněn. Petr byl sám udiven, jak nespokojený mladík dokázal překonat svoji bolestivou minulost (Holloway, 2010, s. 112 – 121).

Tento příběh pomocí modelu spolucestujícího dokazuje, jak je možné přistupovat ke spirituální péči a následně jak dokáže tato péče pomoci klientovi v jeho hledání smyslu života a navést ho ke správnému směru a pozitivní změně života.

Další možnou metodou v souvislosti s hledáním podpory v oblasti spirituální mohou být *expresivní metody*, které nabízejí klientům potýkajících se s problémy duchovního života mnoho nového a silného. Hlavní spojení spirituality a expresivních terapií leží ve vyvolání smyslů. Zaměřením se na vztah mezi klientem a terapeutem, expresivní formu, a duchovní život, jsou léčebnými způsoby, jak úspěšně zlepšit interpersonální, intrapersonální a transpersonální pohodu a zdraví člověka. Expresivní terapie mohou ukázat cestu do klientova světa, kdy selhává komunikace. Filmová produkce, psaní poezie, hraní, žurnalistika, výroba uměleckého díla a zapojení do pohybu ovlivňují a spojují pocit a reflektivní myšlenky, které byly předtím nevyjádřeny anebo skryty před vědomím. Expresivní umění jako například *obrázky s průvodcem* mohou pomoci ke snížení úzkosti a k jejímu následnému usměrňování. Pro klienty v paliativní anebo v hospicové péči se mohou stát obavy týkající se vztahu duchovna a posmrtného života vyčerpávajícími a využití *video snímků* zaměřených na klientovu spirituální perspektivu mohou být více povzbudivé. *Hudba* tradiční víry klientů může také poskytnout útěchu. V případě, že klienti nejsou věřící anebo mají problém s tradiční vírou z jakéhokoliv důvodu, může se stát prostřednictvím myšlenek, pocitů a chování užitečná zástupná *psychodramatická hra*. Terapie *hra s písmem a arteterapie* mohou být vhodnější spíše pro klienty, kteří mají otázky a obavy týkající se jejich emocionálního a psychického bezpečí. Dospívající klienti mohou být úspěšní a vytvořit si uměleckou pokladnici, která by odhalila jejich vnitřní a vnější život, stejně tak

vytvořením fotoalba nebo vitráže vlastního života. Klienti, kteří mají problémy s vyjadřováním anebo nalezením slov, které se dotýkají spirituální a náboženské oblasti, se mohou vyjádřit pomocí *tance a terapie pohybu*. Expresivní terapie propojuje mysl, mozek a tělo s duchovním a náboženským. Nejenže doplňuje jiné terapie, ale spojením expresivních metod s posvátnými a spirituálními intervencemi přináší silný přístup, který je komplexní, vyvážený, přizpůsobivý, kulturně kompetentní a dobře přijímá aktuální výzvy (Land, 2015, s. 7 – 16).

1.6 Shrnutí teoretické části

V teoretické části jsem považovala za podstatné připomenout s ohledem na plánované přiblížení a popis spirituálně-senzitivní práce, teoretická východiska sociální práce. Ze stejného důvodu jsem cítila také za podstatné zmínit role sociálních pracovníků a hodnoty sociální práce. Spiritualitou se poté zabývám ve většině textu a téma spojuji s praxí sociální práce, podrobněji popisuji Franklův logoterapeutický přístup. Téma nakonec uzavírám koncepcí profesora Candy a Furmanové, kteří se zaměřují na spirituálně-senzitivní práci. Spirituálně-senzitivní sociální práce má své jasné hodnoty a principy, představuje spirituální (duchovní) cíle a aspirace klientů a jejich komunit holistickým a kulturně vhodným způsobem. Uvedené příklady z praxe a kazuistiky ukazují na situace, ve kterých je vhodné spirituálně-senzitivní přístup zvolit. Text představuje základní principy spirituálně-senzitivní sociální práce a sociálních pracovníků, kteří její přístupy využívají ve své praxi na profesionální úrovni.

Tento přístup klade velké nároky na sociální pracovníky, nicméně se může stát v praxi jednou z možných variant pomoci. Od sociálního pracovníka vyžaduje velké nároky na vlastní sebereflexi spirituálního prožívání a na jeho znalosti z oblasti interkulturní, náboženské, kosmologie, antropologie, poznáním duchovních tradic. Je důležité si připomenout, že člověk je ve své celistvosti bio-psycho-socio-spirituální bytostí a že jeho spirituální složku osobnosti nelze opomíjet.

Text celkově přiblížil spiritualitu a uvedl její hodnoty a naplňování v rámci praxe sociálních pracovníků. Navíc potvrdil její důležitost v životě každého z nás a nastínil, že spiritualita nám může přinášet nejenom hlubokou radost ze života a stát se hybnou inspirativní silou provádějící nás časy dobrými i zlými, ale může se stát i zdrojem pomoci v rámci sociální práce. Sociální pracovník by proto měl mimo jiné reflektovat i své vlastní duchovní, spirituální hodnoty a přístupy. Měl by se dále v této oblasti vzdělávat a získávat praktické zkušenosti.

2 Výzkumná část

Výzkumná část diplomové práce se zaměřuje na naplnění hlavního a dílčích cílů práce.

2.1 Formulace hlavního cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumu je popsat, jak vnímají spiritualitu sociální pracovníci a pracovníci ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty, a následně samotní klienti (senioři) sociálních služeb.

2.2 Formulace dílčích cílů výzkumného šetření

V této kapitole budou postupně rozebrány a upřesněny jednotlivé dílčí cíle výzkumného šetření.

2.2.1 Dílčí cíl DC 1

DC 1 Zjistit, jak přistupují ke spiritualitě sociální pracovníci a pracovníci v praxi.

2.2.2 Dílčí cíl DC2

DC 2 Zjistit, jak spiritualitu vnímají klienti sociálních služeb (senioři) a jak je v rámci poskytované sociální služby naplňována.

2.3 Zvolená výzkumná strategie

Jelikož jsem potřebovala získat postoje, skutečné aktuální informace a následně zjistit názory na téma spirituality vstupující do praxe sociálních pracovníků a stejně tak postoje ke spiritualitě klientů sociálních služeb, použila jsem u dílčích cílů DC1 a DC2 kvalitativní výzkumnou strategii. Sociální pracovníci a pracovníci, klienti sociálních služeb se tím stali pro mě hlavním zdrojem informací. Pro účely tohoto výzkumu jsem zvolila techniku individuálního osobního rozhovoru, tedy kvalitativní interview.

Jako výzkumná strategie bylo tedy zvoleno kvalitativní výzkumné šetření. Rozlišujeme tři přístupy k výzkumnému šetření. Prvním je přístup kvantitativní, dle Reichela tento přístup operuje s tím, že předměty zkoumání jsou měřitelné a uspořadatelné, informace se dají statistickým způsobem analyzovat a poté vyvrátit či verifikovat dřívější hypotézy (Reichel, 2009). Jedná se o testování validity porozumění zkoumanému problému. U druhého přístupu - kvalitativního stejný autor uvádí, že tento přístup se rozdílnými postupy zaměřuje na nalezení porozumění problému a vyhodnocuje data již v průběhu jejich sběru. Každý z uvedených přístupů využívá své metody sběru dat a jejich následného posuzování. Třetí přístup - smíšený výzkum

využívá oba typy výzkumných přístupů, je to výhodné sloučení dvou typů přístupů a podle Hendla vzniká tak možnost získávat spolehlivější a relevantnější odpovědi, "protože se eliminovaly slabé a využily silné stránky obou výzkumných strategií" (Hendl, 2005, s. 271).

2.4 Transformace dílčích cílů

Tabulka č. 2: Transformační tabulka

Hlavní cíl	Dílčí cíl	Tazatelské otázky
Popsat, jak spiritualitu vnímají sociální pracovníci a pracovníci ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty, a následně samotní klienti (senioři) sociálních služeb.	DC 1. Zjistit, jak přistupují ke spiritualitě sociální pracovníci a pracovníci v praxi.	TO 1: Jakým způsobem ovlivňuje spiritualita Váš život včetně Vaší praxe?
		TO 2: Jak Vám pomohla účast na kurzu či semináři zaměřeného na spiritualitu/religiozitu ve Vaší praxi?
		TO 3: Jakým způsobem zjišťujete během sociálního šetření či rozhovoru s klientem jejich duchovní, spirituální potřeby s ohledem na pochopení jeho/její situace?
		TO 4: V jaké podobě jste se setkal/a ve své praxi s klienty, kteří díky své spiritualitě dokázali najít smysl svého života, anebo jim pomohla řešit jejich nepříznivou situaci? V jakém ohledu a jakým způsobem?
	DC 2. Zjistit, jak spiritualitu vnímají klienti sociálních služeb (senioři) a jak je v rámci poskytované sociální služby naplňována.	TO 5: Jak vnímáte svůj duchovní život a jeho smysl?
		TO 6: Jak byste popsal/a svoje vlastní duchovní potřeby a jakým způsobem jsou tyto Vaše konkrétní potřeby v rámci poskytované sociální služby naplňovány?
		TO 7: Jakým způsobem pomohlo naplnění Vašich duchovních potřeb zlepšit život a kdo se na této změně podílel anebo co ji způsobilo?

2.5 Volba výzkumného souboru

Cílem kvalitativního výzkumu je popsat, jak spiritualitu vnímají sociální pracovníci a pracovnice ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty, a následně samotní klienti (senioři) sociálních služeb. Tento hlavní cíl jsem rozdělila do dvou dílčích cílů DC1 a DC2. Prvním dílčím cílem se tak stává zjištění, jak vnímají spiritualitu sociální pracovníci a pracovnice ve svém vlastním životě a jakým způsobem jejich sebereflexe vlastní spirituality zasahuje do jejich praxe a zda duchovní potřeby klientů vnímají. To vše se snažím zjistit u sociálních pracovníků v návaznosti na jejich praxi a zkušenosti. Jelikož ve vybraných sociálních zařízeních pracují pouze sociální pracovníci – ženy, budu dále uvádět sociální pracovníce. Rozhovory se uskutečnily se sociálními pracovníci pracujícími jak v ambulantní, tak i v pobytové službě. Druhým dílčím cílem kvalitativního výzkumu je zjistit, jak vnímají spiritualitu klienti – senioři, a zda jsou jejich konkrétní duchovní potřeby v průběhu poskytované sociální služby naplňovány a jakým způsobem. Stejně tak jsem zvolila klienty – seniory, kterým je poskytována sociální služba ambulantní a pobytovou formou. Někteří senioři tedy žijí v přirozeném domácím prostředí buď samostatně anebo s rodinou a někteří v rezidenčním zařízení. Ve vzorku byli zastoupeni jak senioři, jejichž zdravotní stav je velmi dobrý, tak senioři, kteří vykazují určitá zdravotní omezení fyzická, psychická anebo mají za sebou vážné onemocnění.

Případná religiozita nebyla u informantů předem zjišťována. Jména všech informantů jsou anonymizována. Následující tabulky uvádějí základní údaje (pohlaví, věk, sociální zařízení), s ohledem na snadnější orientaci v textu a analýzu jsem rozdělila výzkumný soubor dle dílčích cílů a dotazování na dva výzkumné vzorky. V tabulce č. 3 uvádím informanty – sociální pracovníce a v tabulce č. 4 informanty – seniory.

Tabulka č. 3: Informant – sociální pracovníce

Informant číslo	Pohlaví	Věk	Sociální zařízení
1	žena	26	Oblastní charita Pardubice
2	žena	28	Domov pro seniory Dubina
3	žena	40	Domov pro seniory Dubina
4	žena	27	Domov pro seniory U Kostelíčka
5	žena	37	Domov pro seniory U Kostelíčka
6	žena	27	Denní stacionář Slunečnice

Tabulka č. 4: Informant - senior

Informant číslo	Pohlaví	Věk	Sociální zařízení
1	žena	85	Denní stacionář Slunečnice
2	žena	89	Domov pro seniory U Kostelíčka
3	muž	82	Senior rezidence Chrudim
4	žena	76	Denní stacionář Slunečnice
5	žena	86	Denní stacionář Slunečnice
6	žena	65	Denní stacionář Slunečnice

2.6 Popis organizace a průběhu výzkumu

Polostandardizované rozhovory s informanty probíhaly v březnu 2018, byly vedeny v případě sociálních pracovníků přímo na jejich pracovištích a v případě seniorů v sociálních zařízeních poskytujících sociální péči. Informanty jsem kontaktovala průběžně. S tazatelskými otázkami byli dopředu seznámeni pouze sociální pracovníci, které při předběžné domluvě na termínu setkání, požádaly o jejich zaslání s ohledem na téma práce a navazující výzkum. Seniori s tazatelskými otázkami seznámeni dopředu nebyli, nicméně jim byl vysvětlen jejich charakter, resp. důvod interview a cíl výzkumu. Délky rozhovorů nebyly omežovány, nejdelší trval 35 min a nejkratší 5 min 36 s. Tazatelské otázky byly pokládány v určitém pořadí a během rozhovorů byly upřesňovány a doplňovány. Rozhovory se seniory ve většině případů probíhaly delší dobu než se sociálními pracovníci.

2.6.1 Způsob získávání a zpracování dat

S informovaným souhlasem všech informantů jsem odpovědi na tazatelské otázky zaznamenávala na záznamník mobilního telefonu, co nejdříve po rozhovoru jsem záznam zkontrolovala a přepsala. V příloze č. 3 předkládám přepis rozhovoru s informantem č. 1 (sociální pracovníce) a v příloze č. 4 s informantem č. 5 (senior). Během rozhovorů jsem vnímala pozici informantů, zajímaly mě jejich postoje a tázala jsem se jasně a srozumitelně. Snažila jsem se, aby nedocházelo k odklonu od tématu, což bylo v případě rozhovorů se seniory někdy náročné. Komunikace probíhala v přátelské atmosféře, s většinou informantů jsem se již v minulosti setkala. Sociální pracovníci se zúčastnili rozhovorů se zájmem a s ohledem na předem zasláné tazatelské otázky byly připraveny a bylo znát, že si něco o tomto tématu přečetly a že je téma zaujalo. Měly prostor a čas si svoje postoje k tomuto tématu ujasnit a provést

vlastní sebereflexi. Senioři se rozhovorů účastnili se zaujetím, i přesto, že se jednalo o určitý vstup do jejich soukromí. Nicméně otázky jim nebyly nepříjemné, a pokud si nepřáli na nějakou otázku odpovědět anebo na ni nedokázali odpovědět, respektovala jsem to. Snažila jsem se ponechat volnost projevu samotným informantům.

2.6.2 Rizika výzkumu a výzkumné strategie

Velké riziko v části kvalitativního výzkumu shledávám v tom, že téma spirituality může být různě vnímáno. Snažila jsem se vyvarovat chyb, a jak jsem již uvedla, během rozhovorů jsem usilovala o to, aby nedošlo k odklonu od tématu. Navíc se jedná o téma, které je velmi citlivé a osobní. Klientům jsem se snažila najít vhodné místo pro uskutečnění rozhovorů, kde by se cítili pohodlně a dobře. V případě návštěv klientů v rezidenčních zařízeních si sami klienti vybrali místo k rozhovoru.

Další nevýhodou je využití malého vzorku informantů, snažila jsem se tedy získané informace nezobecňovat. Nevýhodou kvalitativního výzkumu je také časová náročnost, která klade na výzkumníka a také informanty vysoké požadavky. Nicméně oproti dotazníku získá výzkumník odpovědi na všechny tazatelské otázky a v průběhu rozhovoru může otázky doplňovat anebo upřesňovat tak, aby získal konkrétní cenné informace a postoje.

2.7 Analýza a interpretace údajů

DC 1. Zjistit, jak přistupují ke spiritualitě sociální pracovníce a pracovníci v praxi.

Pomocí tohoto dílčího cíle jsem se snažila zjistit, jakým způsobem sociální pracovníci a pracovníce nejenom vnímají vlastní spiritualitu a jak k ní přistupují, ale také zda mají o toto téma zájem. Dále jsem chtěla zjistit, zda zjišťují spirituální potřeby svých klientů a jakým způsobem. Položenými tazatelskými otázkami **TO 1 – TO 4** jsem se snažila **získat postoje sociálních pracovníků a informace z praxe v kontextu spirituality.**

Všechny sociální pracovníce dle odpovědí na **TO 1** nevnímají spiritualitu jenom jako náboženství, reakce se na otevřené téma různily a domnívám se, že se nad tímto tématem zamyslely a provedly vlastní sebereflexi díky plánovanému rozhovoru. Nikdo ze sociálních pracovníků nemá problém s klienty, kteří jsou nábožensky založeni a jsou věřící.

Informant č. 1 promítá do praxe svůj pohled na dění kolem nás: „*všechno je, jak má být, a věci se dějou, protože maj*“. Informant č. 2 je přesvědčen, že člověk se upoutává „*k něčemu věřit*“, do praxe toto přesvědčení vstupuje z jeho pohledu tím, že nechává na každém klientovi, co chce a co nechce. „*Každý klient ví, co mu pomáhá*“ a

tento postoj bere jako samozřejmost. Informant č. 3 má vlastní víru a přímo uvedl: „*je tady něco vyššího než rozum člověka*“. Člověk si život určuje svým způsobem sám, je v jeho rukách, něco si bere i z minulých životů. Záleží na tom, jaký život si člověk zvolí a jak se k různým situacím postaví. Do praxe tento pohled vstupuje tak, že informant respektuje přání klienta, co si řekne a co přijímá. Většinou se klienti obracejí k rodině a vztahům, kterou a které dle informanta nelze suplovat. Informant č. 4 věří „*v něco svého vymyšleného*“, věří, že člověk je strůjcem svého štěstí, věří v sílu člověka a odvolává se na svobodnou vůli, která platí v celém vesmíru. Do praxe tento vhléd vstupuje respektem ke všem přáním klienta, pochopením a trpělivostí. Informant č. 5 vnímá duchovno tak, že „*každý si může ovlivnit věci a v hlavě srovnat*“. Informant č. 6 vnímá spiritualitu jako „*duchovní pohled na ten svět a u nás a na náš způsob života*“. Člověk v něco anebo v někoho věří, tento postoj nedokáže do praxe promítnout.

Odpověďmi na **TO 2** jsem zjistila, že informant č. 1 se účastnil kurzu na téma spirituality, který vedl farář. Informanta překvapilo, že farář představoval spiritualitu nejenom z hlediska náboženského, ve smyslu chození do kostela, ale také ve smyslu různých přesvědčení lidí a pohledu na svět a život. Farář popisoval, „*co by mohlo být pro ně ve spiritualitě důležité*“. Informant č. 4 se účastnil dva dny před rozhovorem přednášky na téma spiritualita. Dle jeho pohledu se jednalo „*spíše o výměnu názorů*“, a ne všichni účastníci kurzu chtěli na toto téma diskutovat. Na kurzu se dozvěděl, že „*oficiálně sociální pracovník nemůže zjišťovat*“, zda je člověk věřící a dostal návod, jakým způsobem informaci zjišťovat, aby neporušoval zákon (ochrana osobních údajů). Ostatní informanti se žádného kurzu na téma spirituality/religiozity neúčastnili. Informant č. 6 se nyní zamýšlel nad tímto tématem a zjistil, že je téma vlastně velkým pojmem, který si vysvětluje každý jinak a o účast na kurzu s tímto tématem by měl zájem.

TO 3 vedla všechny informanty k dalšímu zamyšlení. Všichni informanti se shodli na tom, že duchovní/spirituální potřeby jsou zjišťovány až po nástupu klienta, tj. v průběhu poskytované služby v naplňování individuálních principů. Informant č. 1 uvedl, že se zamyslel nad tím, jak vlastně sociální šetření vede. Přiznal, že většinou „*sklouzne do péče*“, tj. jaké jsou potřeby zájemce v oblasti pomoci v péči o vlastní osobu, i přesto, že v šetření je prostor pro zjištění, co je pro zájemce o službu důležité, jaké má rituály a zda bude mít zájem o chození na mše. Informant č. 2 odpověděl v podobném duchu, kdy se vyplňuje „*dotazník týkající se pouze péče*“ a během šetření se zájemci o službu moc neotevírají, někteří se sice můžou rozprávět i během krátkého šetření, které trvá 20 minut, a můžou se něco o zájemci dozvědět víc, ale je to velmi

individuální a nestává se to často. Informant č. 3 uvedl, že duchovní potřeby se díky individuálním cílům, které korespondují s tím, jaký člověk je, zjistí v průběhu pobytu klienta v zařízení. Informanti č. 4 a 5 uvedli, že do poradníku nepotřebují tyto informace zjišťovat. Zjišťují spíše potřebnou míru podpory, tj. jakou péči zájemce potřebuje, jaké má zázemí atd. Informant č. 4 se snaží zpříjemnit sociální šetření, aby zájemce „*nebyl jako u výslechu*“, a někdy se něco dozví. Při nástupu poté klient anebo rodina vyplňuje biografický list. Nicméně není povinné veškeré informace vyplňovat a lze napsat „*nemluvte o tom, je to citlivé*“. Během pobytu jsou respektovány zvyky klientů a další jeho potřeby jsou naplňovány v rámci individuálního plánování. Někdo z klientů se chce s rodinou stýkat častěji, někdo chce být úplně sám, někdo by rád četl (ale nemůže díky zdravotnímu omezení), někdo chce chodit na mše, někdo nechce nikam chodit. Informant č. 6 při rozhovoru zjišťuje základní informace, někdy s tím má problém, zájemce „*přijde jak hromádka neštěstí*“, neví co se sebou, některý z nich ztratil smysl života (úmrť manželky). Většinou je pro ně důležitá rodina, vlastní zdraví a zdraví jejich dětí, vnuků a vnuček. Nechtějí zatěžovat rodinu a chtějí být co nejdéle soběstační a nebýt rodině na obtíž. Jinak jsou zjišťovány informace, co je pro ně v životě podstatné, jejich rituály a zvyky. Dále se zjišťují témata, která je zajímají s cílem navázat dobrou spolupráci a vztah v průběhu poskytované služby.

Na **TO 4** zodpověděli informanti různě, dle vlastní praxe a v návaznosti na individualitu každého klienta. Každý z nich ale uvedl více jak jeden případ z praxe, kdy klienti díky naplnění svých duchovních potřeb našli smysl svého života.

Informant č. 1 uvedl příklad klienta, který díky svým potížím s očima, které má již od svého dětství, ztrácí svůj zrak. Klient ale zvládá tento svůj handicap „*s grácií*“, kterou respondent obdivuje. Klient byl velký cestovatel, tramp a je velmi veselý. Miluje přírodu a rád ji vnímá sluchem, čichem a dotykem, tedy jinými smyslovými orgány. Další případ uvedl případ klientky, která projevila přání účastnit se bohoslužeb. Nicméně musela před samotnou zpovědí vykonat větší zpytování svědomí, což se jí nakonec podařilo a klientka nyní chodí ke zpovědi a do kostela každý čtvrtek.

Informant č. 2 uvedl případ klientky, která nedávno zemřela. Klientka i přesto, že věděla o svém vážném onemocnění, byla veselá a stále opakovala: „*To bude dobrý. To bude dobrý*“. Pro informanta to bylo něco nepopsatelného, co drželo klientku při životě, přitom rodina to nebyla. Další případ se týkal klientky, která byla na společném pokoji s paní, která na tom byla hodně špatně se zdravím. Klientka odmítala chodit, stýkat se s ostatními. Nicméně po jejím přestěhování do jiného pokoje se její stav úplně

změnil, pomalu začala sama chodit, navštěvuje nabízené aktivity, ve kterých se aktivně zapojuje a ráda chodí mezi lidmi.

Informant č. 3 uvedl případ klientky, kterou navštívil farář na „smrtné“ posteli. Klientka dle slov informanta „člověk začíná a hledá přesah, co je podstatou toho všeho“, hledala smíření se životem a připravovala se na další cestu. Koupila si růženec a začala se modlit. Druhý případ se týkal klientky, která má velký životní elán i přesto, že jí zemřel syn, manžel, a náhle nový přítel. Objevila svůj talent – začala psát verše a vlastně se „vypsala a pomohlo jí to“.

Informant č. 4 popsal příklad klientky, která do rezidenčního zařízení „přišla jako ležící“, která potřebovala pomoc hlavně v oblasti péče o vlastní osobu. Nyní sama chodí, dokonce již nepřijímá stravu sondou, ale sama se rozjedla a přijímá stravu normálním způsobem, resp. bez pomoci sondy. Informant se domnívá, že k této změně jí pomohla myšlenka a úsilí o návrat domů a její silná víra, že se vyléčí. Zajímá se o dění kolem sebe, čte noviny, časopisy a chodí k volbám. Další příklad se týká klienta, který byl při příjmu do sociální služby nechodící, jelikož přišel o jednu nohu v důsledku onemocnění. Tento klient se ale nevzdal a měl jediný cíl – naučit se chodit. Zajistil si a zaplatil protézu a po celou dobu v zařízení stále chodil, i když trpěl bolestmi. Věřil tomu, že když se naučí chodit, půjde domů. Nakonec se mu to podařilo, sociální službu opustil a domů se vrátil.

Informant č. 5 uvedl příklad klienta, který dříve podnikal, a velmi se mu dařilo. Nicméně u něho propukla duševní nemoc, se kterou začal bojovat. Nyní chodí opět do práce, na kterou se upnul a majitel CEDRu o.p.s. by rád v budoucnosti s ním navázal konkrétní spolupráci.

Informant č. 6 uvedl případ klienta, který po smrti své ženy zůstal sám a ztratil smysl života. Nový smysl našel v úniku z domácího prostředí, kde byl stále sám a vracel se ke ztrátě své manželky, a to pravidelným docházením do denního stacionáře. V denním stacionáři se může setkávat s jinými lidmi, být v kolektivu a navštěvovat společně s ostatními koncerty, poslouchat hudbu, kterou má velmi rád, jelikož se jí profesionálně věnoval. Informant se dozvěděl, že by rád zhlédl muzikál Drákula, tuto informaci předal rodině jako námět na krásný vánoční dárek. Rodina mu nakonec toto přání splnila. Jako další případ uvádí klientku, která je věřící, nicméně již není sama schopná navštívit kostel, jelikož má špatnou prostorovou orientaci a zabloudila by. V rámci poskytované služby jí jsou během fakultativních výletů nabízeny návštěvy kostela, tyto výlety jsou cílené s propojením této možnosti.

Dílčím cílem 1 bylo zjistit, jak přistupují ke spiritualitě sociální pracovnice a pracovníci v praxi. Z odpovědí na TO 1 až TO 4 lze zjistit, jakým způsobem vnímají spiritualitu a jak vstupuje do jejich praxe sociálního pracovníka. Nakonec lze vyvodit z jejich příkladů z praxe, zda se s tímto tématem v praxi setkávají a zda duchovní potřeby svých klientů zjišťují a následně pomáhají klientům jejich duchovní potřeby naplnit v rámci poskytované služby.

Z odpovědí jednotlivých informantů vyplývá, že o spiritualitě a jejím vlastním vnímání nepřemýšleli. Díky zapojení do výzkumu se začali informanti o toto téma více zajímat a přemýšlet o něm. Domnívám se, že zaslání tazatelských otázek předem informantům bylo správné. Rozhodla jsem se nabídnout všem tuto možnost s ohledem na provedený vlastní předvýzkum, kdy jsem se při různých příležitostech a komunikace dotýkala tématu spirituality a zjišťovala postoje. Předvýzkumem jsem zjistila, že nikdo nedokáže s určitostí odpovědět. Informanti dostali prostor a čas si ujasnit svoje vlastní postoje tak, aby byli schopni na tazatelské otázky odpovědět. Nicméně musím konstatovat, že i přesto, že dostali prostor a čas, někteří z informantů si nebyli tolik svoji odpovědi jisti. Na druhou stranu nelze popřít, že se jedná o téma, které se dotýká každého osobně a zcela individuálně.

Z odpovědí na první otázku lze vyvodit, že nikdo z informantů nemá problém s klienty nábožensky věřícími, a všechny sociální pracovnice respektují spektrum, rituály a zvyky všech náboženství. Nemají problém s žádným náboženským vyznáním. Nikdo z dotazovaných není z pohledu náboženského věřícím, nicméně věří, že lidé v něco věří, z čehož vyplývá, že i oni něčemu věří. Většinou ale nedokázali konkrétně pojmenovat čemu, stejně tak nedokázali přesně popsat, jakým způsobem promítají do své praxe. Objevují se různé postoje, někdo vnímá víru v upoutání se k něčemu, co mu pomáhá. Další vidí víru v určitém životním smyslu, který si člověk určuje sám a lze ho určitým způsobem ovlivnit. Někdo věří v sílu člověka, v lásku a pochopení s cílem odbourat vlastní předsudky. Jeden z dotazovaných vidí věci tak, jak jsou a dějí se prostě proto, že tak tomu má být.

Z odpovědí na druhou otázku vyplývá, že nikdo z informantů se sám od sebe na žádný kurz s tímto tématem nepřihlásil a pouze dva se školení na toto téma účastnili. V jednom případě se jednalo o akreditovaný kurz. Z přijatých informací a odpovědí informanta č. 4, který akreditovaný kurz na téma spirituality navštívil v rámci celoročního školení, vyplynulo, že absolvovaný kurz nebyl velkým přínosem. Nedozevřel se komplexní informace týkající se spirituality anebo religiozity, jednalo se spíše o diskuzi na toto téma, které se všichni účastníci kurzu ani neúčastnili. Navíc

všichni informanti pochybovali, zda si lze vůbec z nějaké nabídky kurzů na toto téma vybrat.

Z odpovědí na třetí otázku lze vyvodit, že během sociálního šetření s ohledem na čas a zjišťování informací týkající se potřeby klientů pro poskytování sociální služby, se spíše zjišťují potřeby zájemců s ohledem na základní činnosti poskytujících sociálních služeb (denní stacionář, odlehčovací služba, domovy pro seniory). Informanti poukazují na fakt, že zájemci o službu jsou většinou málo otevření a zjišťovat jejich duchovní potřeby není snadné. Nicméně je to velmi individuální a je možné, že někdo se během rozhovoru více rozovídá o svém životě a lze tudíž i během sociálního šetření zjistit o zájemci o službu více. V rezidenčních zařízeních, kde se konají pravidelně mše, se například zjišťuje potencionální zájem o jejich účasti. Všichni informanti potvrdili, že v průběhu poskytované služby se klientovy potřeby, tj. i duchovní zjišťují nejenom v rámci naplňování individuálních plánů, ale také v rámci dalšího vytváření vztahu a komunikace. Tady musím doplnit jednu věc, která z výzkumu vyplývá. Všechny potřeby klientů a naplňování individuálních plánů plní ve všech uvedených sociálních službách klíčoví pracovníci, tj. pracovníci v sociálních službách.

Z odpovědí na poslední otázku, která byla položena sociálním pracovním lze shrnout, že se v praxi setkávají s případy, kdy klientům podpora jejich duchovních potřeb, jejich smyslu života v duchovním rozměru pomohla změnit jejich nepříznivou životní situaci. Ve většině příkladů uvádějí případy klientů, kteří se snažili vrátit zpět do života, najít jeho nový smysl a žít dokud ještě mohou smysluplně a důstojně. V ostatních případech se jednalo o klienty, kteří hledali usmíření a připravovali se na nezvratný konec svého života.

DC 2. Zjistit, jak spiritualitu vnímají klienti sociálních služeb (senioři) a jak je v rámci poskytované sociální služby naplňována.

Pomocí tohoto dílčího cíle jsem se snažila získat bližší informace tazatelskými otázkami, které se dotýkají vnímání duchovního života a jeho smyslu klientů sociálních služeb. Navíc jsem se snažila dozvědět, jak vnímají vlastní duchovní potřeby a zda jsou jejich duchovní potřeby v poskytované službě sociální péče naplňovány a jakým způsobem. Ke zjištění tohoto cíle byly použity **TO 5 - TO 7 a otázky byly položeny seniorům, klientům sociálních služeb.**

Reakce na **TO 5** byla u dotazovaných č. 4 a č. 5 naprosto shodná. Nejvýstižněji se dá citovat odpověď: *"Já jsem věřící"*. Informant č. 1 uvedl, že věří v dobro lidí a že se na život dívá jako na spoustu náhod s tím, že si uvědomuje, že život *„něco řídí“*.

Informant č. 2 o vlastním duchovním životě a jeho smyslu nepřemýšlí, jelikož „*je možná už na jeho konci a nebude o něm přemýšlet*“. Informant č. 3 se řídí heslem „*to chce trochu života do toho umírání*“. Informant č. 6 si svoje duchovno „*chrání a ne každému o něm vypráví*“.

Položením **TO 6** jsem zjistila, že všichni dotazovaní č. 1 – 5 dokáží popsat vlastní duchovní potřeby s tím, že se od sebe velmi liší. Informant č. 6 vlastní duchovní potřeby neuvedl, nicméně v rámci poskytované služby popisuje vděčnost za pochopení a vcítění se ze strany pracovníků v sociálních službách. Bohužel ne u všech jsou duchovní potřeby naplňovány v rámci sociální služby. Jedná se o seniory, kteří jsou klienty pobytové sociální služby. **Všichni dotazovaní touží po společnosti a nechtějí být sami.** Informant č. 1 uvedl mimo jiné jako duchovní potřebu poslech hudby a je rád, že se v poskytované sociální službě konají návštěvy divadla, koncertů a je rád za jejich organizování přímo v zařízení, a taky za pravidelné společné zpívání. Informant č. 2 uvedl jako duchovní potřebu, moci se na někoho spolehnout, že mu někdo věří a je potřebný. Informant č. 3 by rád jezdil na hory, sjížděl řeky. Informant č. 4 je navíc rád, že si může zahrát karty a něco dělat, např. šít nové výrobky. Informant č. 5 je knihomol a je rád, že se čte v zařízení denní tisk, probíhají diskuze a že si může v klidu číst a není přítom sám.

Reakce na **TO 7** byla shodná u informantů č. 1 a č. 4, kteří uvedli **rodinu**, která jim pomáhá v naplnění jejich duchovních potřeb a spokojenosti. Informant č. 2 a č. 3 na otázku neodpověděl. Informant č. 5 uvedl pobyt v zařízení, jelikož konečně může být mezi lidmi a necítí se být tolik sám. Informant č. 6 je rád, že mu v rámci poskytované službě nechybí jeho vlastní klid.

Dílčí cíl 2 měl za úkol zjistit, jak spiritualitu vnímají klienti sociálních služeb (senioři) a jak je v rámci poskytované sociální služby naplňována. Tazatelskými otázkami TO 5 - TO 7 bylo zjištěno u celkem čtyř ze šesti informantů – seniorů, vnímání rodiny jako jeden z důležitých aspektů jejich duchovních potřeb a prožívání, který pomáhá anebo pomohl změnit jejich život k lepšímu.

Na otázku č. 5 dotazovaní senioři odpověděli různě, jeden informant byl otázkou zaskočen, další nechtěl své duchovní potřeby konkrétně vyjádřit a jeden informant o svých duchovních potřebách nepřemýšlí. Všichni dotazovaní potřebovali prostor a čas ke svému vyjádření. Nicméně jsem nakonec trpělivým nasloucháním a vyslechnutím jejich příběhu vlastní postoje seniorů získala.

Z odpovědí na otázku č. 6 vyplývá různorodost duchovních potřeb klientů. Jeden například uvedl jako svoji vlastní duchovní potřebu poslech hudby, jiný pohyb

v přírodě, jiný vykonávání smysluplné činnosti, čtení knih anebo pocit potřeby, že se může na někoho spolehnout a že mu někdo věří. Lze shrnout, že tyto potřeby jsou v rámci poskytované služby naplňovány, u dvou informantů pouze částečně. Buď jim v tom brání jejich zdravotní stav anebo jiné vnější okolnosti.

Z odpovědí na poslední otázku můžeme vyjádřit, že naplnění duchovních potřeb seniorů probíhá různým způsobem dle jejich individuálních potřeb. Některé z nich jim umožňuje naplňovat sama rodina, u některých duchovních potřeb dochází k naplnění v rámci poskytovaných služeb.

2.8 Shrnutí výzkumné části

Hlavním cílem této práce bylo popsat, jak spiritualitu vnímají sociální pracovníci a pracovníci ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty a následně samotní klienti (senioři) sociálních služeb. Tento hlavní cíl byl rozpracován do dvou dílčích cílů DC 1 a DC 2, kterých bylo dosaženo kvalitativním výzkumem - analýzou odpovědí na tazatelské otázky, které byly položeny během kvalitativního interview celkem dvanácti informantům.

Domnívám se, že jsem v rámci výzkumu dokázala získat postoje jednotlivých informantů a že hlavního cíle bylo dosaženo.

Na základě výzkumu jsem si uvědomila, že spiritualita a duchovní rozvoj sociálních pracovníků a pracovníc, stejně tak duchovní péče a potřeby starších lidí jsou považovány za privátní záležitost. Reflektuji, že jsem s informanty netrávila tolik potřebného času a provedla jediný kontakt a nezahrnula pozorování. Nicméně i přesto můžu konstatovat, že spiritualita a spirituální potřeby, jejich následné vyjádření a naplnění, patří k životu každého jedince a k jeho spokojenosti.

Závěr a diskuse

Tato práce se skládá ze dvou na sebe navazujících částí. Teoretická část představuje teoretická východiska sociální práce, její hodnoty a role sociálního pracovníka. Dále volně navazuje na důležitou spirituální oblast v životě člověka a vymezuje spirituální kompetence sociálního pracovníka a následně spiritualitu v kontextu praxe sociální práce. Další text představuje spirituálně-senzitivní práci v historickém kontextu, její základní hodnoty a principy, které doplňují hodnoty sociální práce již uvedené. Podrobně se zabývá holistickým přístupem v praxi sociální práce a představuje koncept profesora Edwarda R. Candy. Nakonec vysvětluje jednotlivé fáze holistického přístupu. V závěru teoretické části jsou uvedeny kazuistiky a představen model cestujícího dle M. Holloway, který jasně ukazuje na konkrétním případě další možnost přístupu ke spirituální péči a následně jak se tato péče v kontextu sociální práce může stát klientovým pomocníkem při hledání smyslu života a navést ho ke správné a pozitivní změně. Nakonec jsou uvedeny další možnosti hledání podpory v oblasti spirituální, kterou lze najít v expresivních metodách propojující mysl, mozek a tělo s duchovnem a náboženstvím.

Výzkumná část práce byla založena na kvalitativním výzkumu. Za použití osobních rozhovorů se sociálními pracovníci byly zjištěny informace a stanoviska, jakým způsobem ovlivňuje jejich vlastní spiritualita život a následně praxi. Díky provedenému předvýzkumu jsem zjistila, že je toto téma pro sociální pracovnice něčím překvapujícím a snad i novým, rozhodla jsem se tedy tazatelské otázky zaslat sociálním pracovnícím před uskutečněním rozhovorů. I přesto, že jsem zvolila tento způsob, nepřekvapila mě jejich nejistota a vyjádření postojů k tématu. Přiznávám, že i já osobně, pokud bych se o toto téma blíže nezajímala, bych byla nejistá. Přestože nelze postoje a názory vzhledem k malému počtu informantů zobecňovat, analýza výzkumu potvrzuje, že o tomto tématu v rámci praxe sociální pracovnice nepřemýšlí. Domnívám se ale, že je toto téma zaujalo a začaly reflektovat, jakým způsobem spiritualita ovlivňuje jejich práci a následně jejich klienty. Nikdo ze sociálních pracovníků nepotvrdil náboženské vyznání, nicméně všechny potvrdily přesvědčení, že každý v něco věří. Lze tedy předpokládat, že i ony samy něčemu věří. Bohužel jsem nezískala konkrétní pojmenování čemu, stejně tak popis, jakým způsobem promítají do vlastní praxe. Získala jsem různé postoje, někdo vnímá víru v upoutání se k něčemu, co mu pomáhá. Další hledá víru v určitém životním smyslu, který si každý určuje sám s tím, že ho může nějakým způsobem ovlivnit. Někdo věří v sílu člověka, v lásku a pochopení s cílem

odbourat vlastní předsudky. Někdo se zase domnívá, že věci jsou tak, jak mají prostě být.

Dále jsem zjistila jejich zájem o toto téma, kdy ani jedna z dotazovaných se sama od sebe na kurz s tímto tématem nepřihlásila a pouze dvě se školení na uvedené téma zúčastnily. Zájem prohloubit si vzdělání v této oblasti nevyhledávají.

Sociální pracovnice popsaly, jakým způsobem jsou zjišťovány duchovní potřeby klientů sociálních služeb a nakonec uvedly příklady ze své praxe, kdy naplnění spirituálních potřeb jejich klientů dokázalo pozitivně změnit jejich život anebo najít jeho smysl. Sociální pracovnice respektují individuální náboženské vyznání klientů a jejich duchovní potřeby zjišťují v rámci poskytované služby, tj. po provedeném sociálním šetření. V rezidenčních zařízeních, kde se pravidelně konají mše, se zjišťuje zájem klientů o jejich účasti na nich. Všechny sociální pracovnice potvrdily, že se duchovní potřeby klientů zjišťují nejenom v rámci individuálních plánů, ale také v rámci dalšího vytváření vztahu a komunikace. Překvapila mě jejich příprava na rozhovory, kdy s kolegyněmi společně přemýšlely a hledaly příklady z praxe, kdy klientům pomohla spiritulita, jejich duchovní rozměr, víra či silná vůle zlepšit jejich život a najít nový smysl. Ve většině příkladů uvedly příběhy klientů, kteří se snažili najít nový smysl života s cílem žít smysluplně a důstojně. Některé jejich příběhy se dotýkají smíření se životem a přípravy na jeho konec.

Za použití osobních rozhovorů se seniory, klienty sociálních služeb ambulantních a pobytových, jsem zjistila jejich vnímání duchovního života, a následně jejich duchovní potřeby a jakým způsobem jsou jejich duchovní potřeby naplňovány v uvedených sociálních službách. Nakonec jsem získala názory, jakým způsobem naplnění jejich duchovních potřeb zlepšilo jejich život a co jim konkrétně způsobilo anebo kdo se na ni podílel. Analýza nakonec potvrzuje, že každý ze seniorů má vlastní duchovní potřeby, které jsou různorodé. Naplnění duchovních potřeb seniorů probíhá různým způsobem dle jejich individuálních potřeb. Některé z nich jim umožňuje naplňovat sama rodina, u některých duchovních potřeb dochází k naplnění v rámci poskytovaných služeb. V rezidenčních zařízeních jsou duchovní potřeby klientů naplňovány pouze částečně s ohledem na jejich zdravotní stav anebo jiné vnější okolnosti. Pro všechny seniory je velmi důležitá rodina, která jim dodává smysl a určitou kontinuitu životního příběhu. Stejně tak je pro seniory důležitá společnost, možnost si s někým popovídat a pocít, že nejsou osamoceni.

Hlavním cílem této diplomové práce bylo popsat, jak vnímají spiritualitu sociální pracovníci a pracovnice ve své praxi a v procesu spolupráce s klienty, a

následně samotní klienti – senioři sociálních služeb. Za tímto účelem byly uskutečněny rozhovory s dvanácti informanty, se sociálními pracovníky a pracovníci, stejně tak s jejich klienty. S ohledem na provedenou analýzu výzkumu se domnívám, že hlavního cíle bylo dosaženo.

Na závěr bych ráda uvedla, že člověk je ve své celistvosti bio-psycho-socio-spirituální bytostí a že jeho spirituální složku osobnosti nelze opomíjet. Sociální pracovník by proto měl mimo jiné reflektovat i své vlastní duchovní, spirituální hodnoty a přístupy. Měl by se dále v této oblasti vzdělávat a získávat praktické zkušenosti.

Ztotožňuji se s myšlenkou W. Blooma, že duchovnost v životě praktikuje přirozeně každý z nás, a je také na každém z nás, jakým způsobem dojde k jejímu prohloubení, rozvoji vlastního srdce, rozšíření vědomí a formování lepšího světa.

Tabulky

Tabulka č. 1: Principy a kroky řešení win/win

Tabulka č. 2: Transformační tabulka

Tabulka č. 3: Informant – sociální pracovníce

Tabulka č. 4: Informant - senior

Obrázky

Obrázek č. 1: Celostní pomoc je léčení

Seznam použitých zdrojů

BAŠTECKÁ Bohumila a kolektiv, *Terénní krizová práce*, Psychosociální intervenční týmy, Praha: Grada, 2005, elektronická kniha. EAN 24767154.

BAŠTECKÁ Bohumila a kolektiv, *Psychosociální krizová spolupráce*, Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4195-6.

BROŽ Filip, VODÁČKOVÁ Daniela, *Krizová intervence v kazuistikách*, Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0811-2.

BLOOM, Wiliam, *Síla moderní spirituality. Cesta k životnímu naplnění*, Knižní klub, 2014. ISBN 978-80-242-4424-1.

CANDA, Edward R., FURMAN, Leola Dyrud, *Spiritual diversity in social work practice: the heart of helping*, New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-537279-3.

CANDA, Edward R., *Spiritually sensitive social work: key concepts and ideals*, [online], [cit. 1. 1. 2018], ve formátu .pdf, dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.565.5827&rep=rep1&type=pdf>, dostupné na: <http://cj.bemidji.msus.edu/Journal/>.

CANDA, Edward R., *Spiritually Sensitive Social Work: An overview of American and International Trends*, [online], [cit. 1. 1. 2018], ve formátu .pdf, dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/237415271_Spiritually_Sensitive_Social_Work_An_Overview_of_American_and_International_Trends_Plenary_Address_for_International_Conference_on_Social_Work_and_Counseling.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOLLOWAY Margaret, MOSS Bernard, *Spirituality and Social Work*, Great Britain: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN-13: 978-0-230-21924-3.

JANEBOVÁ, Radka, *Teorie a metody sociální práce – reflexivní způsob*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN xxx-xxx-xxx.

KOPŘIVA Karel, *Lidský vztah jako součást profese*, Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0528-9.

- KUBICOVÁ, Alina, *K problematice sociálních a spirituálních kompetencí a sociálních profesí*, [online],[cit. 25. 12. 2017], Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava, ve formátu .pdf, dostupné z umístění pulib.sk.
- LAAN, Geert van der, *Otázky legitimizace sociální práce*, Boskovice: Albert, Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 1998. ISBN 80-85834-41-3.
- LAND, Helen, *Spirituality, Religion, and Faith in Psychotherapy*, USA, Chicago: Lyceum Books, 2015. ISBN 978-1-933478-95-1.
- LORENCOVÁ, Radmila, *Spiritualita uživatelů alkoholu a marihuany*, Praha: Dauphin, 2010/2011. ISBN 978-80-7272-247-1.
- MATOUŠEK Oldřich a kol., *Základy sociální práce*, Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.
- MATOUŠEK Oldřich a kol., *Metody a řízení sociální práce*, Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich, *Slovník sociální práce*. 2. Vydání, Praha: Portál, 2008, 287 s. ISBN 80-717-8549-0.
- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ R. a kol., *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-038-2.
- NOVOTNÁ, Jana, *Teorie sociální práce*, Jihlava: Vysoká škola polytechnická, skripta, Katedra sociální práce, 2014. ISBN 978-80-87035-96-2.
- PRÁŠILOVÁ, Miriam, *Duchovní dimenzia človeka ako súčasť well-being*, [online],[cit. 25. 12. 2017], IV. Medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a sociálna práca, FSVaZ UKF Nitra, 2009, ve formátu.pdf.
- REICHL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 1. vydání. Praha: Grada, 2009, 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-001.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.
- SMÉKAL, Vladimír, *Proč se radovat i ve stáří?*, soubor příspěvků vydaných při příležitosti 11. sociální konference Současnost a perspektiva sociální péče ve společnosti 21. století, Litomyšl: HRG Litomyšl, 2017.
- SMUTEK, Martin, *Model řešení problému v sociální práci – systémový pohled*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN xxxxxx.
- SOKOL, J. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*, Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-886-4.
- SUCHOMELOVÁ, Věra, *Senioři a spiritualita, duchovní potřeby v každodenním životě*, Praha: Návrat domů, 2016. ISBN 978-80-7255-361-7.

ŠPATENKOVÁ Naděžda a kol., *Krizová intervence pro praxi*, Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2624-3.

ŠTASTNÁ, J., KRÍŽOVÁ, E., *Přístupy uplatňované v sociální práci: eklektismus teoretických východisek a různorodost praxe očima studentů sociální práce*, Sociální práce/sociální práce, ročník 17, číslo 2, s. 30 – 41. ISSN 1213-6204.

ÚLEHLA Ivan, *Umění pomáhat*, Praha: Slon, 2005, druhé vydání. ISBN 80-85850-69-9.

VODÁČKOVÁ Daniela a kol., *Krizová intervence, Krize v životě člověka, Formy krizové pomoci a krizových služeb*, Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0212-7.

VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*, Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kazuistiky a příklady z praxe

Příloha č. 2: Tazatelské otázky

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru s informantem č. 1 – sociální pracovnice

Příloha č. 4: Přepis rozhovoru s informantem č. 5 – senior

Příklad 1

Dave, manžel Jackie, spáchal sebevraždu za velmi traumatizujících okolností. Dave pracoval jako horník, který propadl velkým depresím během prodloužené stávky, kdy měl být jeho důl, kde pracoval, jako první uzavřen. Před očima své ženy se polil benzínem a zapálil sám sebe. Jackie se musela vyrovnat se ztrátou svého partnera a otce jejich dětí, stejně tak s hrůzou těchto vzpomínek, s vlastní vinou, že ho nezachránila, se vztekem na něho, že to z vlastní vůle vzdal, ale také s pocitem zavržení. Zůstala sama se čtyřmi dětmi, které vychovávala, bojovala s finančními problémy, s praktickými a emočními problémy v rodinném životě, kde postrádala podporu rodiny a přátel. Po celé tři roky navštěvovala poradce pro pozůstalé, nedokázala se znovu vrátit ke katolické víře, cítila totiž, že ta opustila ji i jejího manžela, Jackie se nachází uprostřed problémů: ‚Nemůžu se vrátit k tomu, co jsem byla, ale vyrovnat se s tím, čím jsem teď‘.

Holloway, 2010 s. 53

Příklad 2 – duchovní strach

Emily byla jediným dítětem Melindy, která zemřela během operace na operačním sálu. Zpočátku byla Melinda posedlá otázkami na lékařské komplikace, ale postupně její hledání mělo existenciální charakter. Zoufale chtěla vědět, co se stalo s její dcerou po smrti, se zlostí odmítala pomoc nemocničního kaplana a raději navštěvovala seance, které jí nabízely větší úlevu. Avšak se nezdálo, že by její hluboká bolest polevovala, což vyjádřila jednoduše a přímo: ‚Bolí mě to, protože jsem přišla o dítě‘. I přesto, že jí byla nabízena podpora různých profesionálů, i od nemocničního sociálního pracovníka, uvedla, že její nejhlubší potřeby nebyly naplněny okolím: ‚Jen málo lidí se mnou sdílelo bolest, velmi málo‘.

Příklad 2 – duchovní spojení

Maureen ovdověla ve svých třiceti letech a sama vychovávala šest dětí, bez velkých peněz a s malou podporou rodiny. Její matka měla špatné zdraví. Maureen byla v komunitě známá tím, že kdokoliv za ní mohl přijít a požádat o pomoc, anebo prostě jen si popovídat a zlepšit si náladu. K vlastnímu životu a těžkostem, kterými si prošla, přistupovala: ‚špatné věci se stávají, aby přišly ty dobré‘ a ke své životní filozofii: ‚Naší vírou je přežít všechno. Může to být Bůh, nebo kdokoliv, musíte mít víru...cením si života bez ohledu na jeho kvalitu....jestliže můžete být šťastní, to je život‘.

Holloway, 2010, s. 60

Příklad 3

Tom, kterému je 73 let, šel předčasně do důchodu před dvánacti lety z důvodu prvních prodělaných mtvic. Se svojí ženou Miriam (69) neměli děti a plánovali, že se na důchod odstěhují do Španělska. Tom je nyní invalidní a jeho nemoc mu znemožňuje, aby si tento sen splnili. Doufali, že rehabilitační terapie umožní Tomovi obnovit jeho řeč a zlepšit motoriku ruky. Avšak zlepšení bylo minimální a začal se postupně projevovat stres. Tom zahořknul a svůj vztek si vyléval na Miriam. Miriam na druhou stranu cítí nelibost vůči omezením, která změnila podmínky jejich života. Miriam je fit a aktivní, fyzickou péči o manžela necítí jako zátěž, ale touží po jiné společnosti a snaží se pochopit, co se s nimi stalo. Myslí si, že to, co se jim stalo, není spravedlivé, nikomu nikdy nic neudělali špatného, možná jen připouští jejich sobeckost. Miriam má kamarádku Lilian, se kterou si často telefonuje. Lilian má revmatoidní artritidu, a někdy není schopná vyjít z domova, ale Lilian zůstává pozoruhodně veselá a Miriam vždycky její návštěva potěší. Manžel opustil Lilianu, když jí byla poprvé její nemoc diagnostikována a měla finanční problémy. Liliana přiznává, že ne vždy se dokázala s problémy vyrovnat, po prvním rozvodu přestala chodit do kostela, ale po dvou letech začala kostel opět navštěvovat, protože jak sama tvrdí, její víra jí dělá, kým je.

Holloway, 2010, s. 81 - 82

Příklad 4

Kevin je osmnáctiletý mladík, který se právě dozvěděl, že trpí schizofrenií. Během posledních týdnů jeho pocit osobního rozpadu byl eskalující, ke zděšení jeho samého a jeho rodiny. Nebyl si již jistý, kterým hlasům by měl důvěřovat. Hodně se mu ulevilo díky psychiatrické pomoci a medikací. „Starý“ Kevin se vrátil. Avšak ke svému zděšení pochopil, že se jeho životní šance díky nemoci omezily. Nevěděl, co má dělat, těžko si hledal práci, a začal se flákat. Bez smyslu pro něco žít se obává, že každá nová naděje se navždy rozplyne.

Holloway, 2010, s. 89

Příklad 5

Když byla Corinne malá, vyrůstala ve společenství víry, ale vždycky bojovala s myšlenkou milujícího Boha a nevěděla, jak tuto myšlenku sjednotit s věcmi a situacemi, které viděla kolem sebe a se kterými se setkávala jako sociální pracovnice. Po jednom obzvláště znepokojivém případě zneužití, si najednou uvědomila, že její vnitřní boj se ukázal jako kontraproduktivní pro její postavení a zhoršoval její schopnosti vyrovnat se s různými situacemi. Najednou si uvědomila, že kdyby se nepokoušela přivést Boha do svého pohledu na svět, mohla by prostě pokračovat v životě a vypořádat se s věcmi na lidské úrovni. Zdálo se, že tento vhléd ji osvobodil od zátěže, kterou nesla a zjistila, že její schopnost vyrovnat se a její odolnost, byly výrazně posíleny. Zvláštní věc spočívala v tom, že když se zbavila náboženského přesvědčení, jež jí byla uložena v dětství, objevila Corinne svou vlastní vrozenou spiritualitu, která byla zakotvena v oceňování lidskosti.

Holloway, 2010, s. 109 - 110

Příklad 6

Bernadetta je dvacetiletá matka tříleté Jodi. Až do nedávné doby bydlela se svým přítelem Seanem, který ji nakonec opustil poté, co mu odkryla, že její bratr (kamarád Seana) ji sexuálně zneužíval několik let, dokud neotěhotněla. Sean začal být verbálně hrubý a fyzicky násilný, nadával jí, že je špindíra a že Jodi není očividně normální. Vedle jejích pocitů odmítnutí a trauma ze zneužívání, v minulosti i v přítomnosti, cítila velkou vinu a pocitu, že jí Bůh trestá. Její rodina je katolická, a její bratr jí poprvé zneužil na její oslavě prvního přijímání. Cítila se nečistá a nabyla přesvědčení, že její hřích byl tak velký, že se z něho nelze zpovídat. V pubertě si vyvinula závislost na drogách a alkoholu a všichni kolem ní ji říkali, že je špatná holka. Nicméně po narození Jodi byla odhodlaná stát se dobrou matkou a „vykoupit se“. Zůstala drogově čistá a cítila se dobře. Ale Seanovo obviňování jí zpátky vrátilo špatné pocity. Navíc si uvědomovala, že Sean má ohledně Jodi pravdu. Její vývoj byl pomalý a její chování velmi obtížné. Pečovatelka se rozhodne poslat Jodi na posouzení. Bernadette si myslí, že Bůh ji trestá a že se své minulosti nikdy nezbaví. Když jí jeden z jejích přátel nabídně drogu, opět se vrátí ke starému vzorci chování. Bernadette se s Jodi objeví na posouzení, kde Jodi již zůstává, jelikož vykazuje znaky fyzického zanedbávání. Bernadetta je sama intoxikována. Sociální pracovnice Marie je požádána, aby provedla úplné posouzení rizik. Bernadetta vypráví svůj příběh, během kterého Marie, která pochází z katolického prostředí, pozná její duchovní bolest. Avšak cítí, že není jiná možnost, než umístit Jodie do pěstounské péče. Bernadetta cítí k Jodi střídavě lhostejnost a nenávisť. Marie má podezření, že obnovení vztahu rodič-dítě může být možné pouze prostřednictvím řešení duchovní potřeby a duchovní bolesti a hledání smyslu jejího života.

Holloway, 2010, s. 112 -113

Tazatelské otázky

TO1: Jakým způsobem ovlivňuje spiritualita Váš život včetně Vaší praxe?

TO2: Jak Vám pomohla účast na kurzu či semináři zaměřeného na spiritualitu/religiozitu ve Vaší praxi?

TO3: Jakým způsobem zjišťujete během sociálního šetření či rozhovoru s klientem jejich duchovní, spirituální potřeby s ohledem na pochopení jeho/její situace?

TO4: V jaké podobě jste se setkal/a ve své praxi s klienty, kteří díky své spiritualitě dokázali najít smysl svého života, anebo jim pomohla řešit jejich nepříznivou situaci? V jakém ohledu a jakým způsobem?

TO5: Jak vnímáte svůj vlastní duchovní život a jeho smysl?

TO6: Jak byste popsal/a svoje vlastní duchovní potřeby a jakým způsobem jsou tyto Vaše konkrétní potřeby v rámci poskytované sociální služby naplňovány?

TO7: Jakým způsobem pomohlo naplnění Vašich duchovních potřeb zlepšit Váš život a kdo se na této změně podílel anebo co ji způsobilo?

Přepis rozhovoru s informantem č. 1 – sociální pracovnice

TO 1: Tak vzhledem k tomu, co jsme si řekly, že teda spiritualitu nevnímáme ani jedna jako náboženství, tak je to asi nějaký moje osobní založení, přesvědčení jak věci fungují, jak se věci dějou a asi bych to shrnula do jedné věty, kterou často si přeřikávám nebo používám, že všechno je, jak má být, a věci se dějou, protože maj. Takže se s tímhle heslem snažím řídit i v práci, což navazuje potom na pokračování té otázky, že mě to možná i trochu ulehčuje práci se seniorem. Protože přece jenom odcházení a smrt je součást života a nejde se upnout na nějaký strasti plný zážitky a zkušenosti, takže možná tímhle směrem.

TO 2: My jsme právě měli od charity jeden kurz, kde to vedl teda, myslím, že to byl dokonce pan farář a hrozně mě překvapilo, že on sám to vnímal a snažil se nám tu myšlenku předat, že spiritualita nemusí bejt tedy jen to, že člověk chodí do kostela, ale že to může bejt, jak jsme se právě bavily třeba ta hudba, pro někoho sport, příroda, vzdělávání anebo cokoliv. Takže asi mi to dává takovej pohled na věc, že se snažím vždycky u těch klientů soustředit na to, co pro ně by mohlo být tou spiritualitou, co je pro ně důležitý, jak vnímají svůj život a na co je potřeba se zaměřit, když se s ním bavím anebo s tím klientem pracuju. Myslím si, že rodina je pro všechny důležitá, až mě to někdy zaráží, že i třeba z mého pohledu ta rodina, která se nestará tak úplně, jak bych si myslela, že by se starat měla anebo mohla minimálně, tak ten klient to třeba ani nevidí nebo to přehlíží, má pocit, že jeho syn nebo dcera se snaží úžasně a přitom víme, že za měsíc bude odcházet teda do domova. Takže si myslím, že rodina je důležitá ro všechny. Ještě jsem se popravdě nesetkala s tím, že když jsou nějaký vztahový neplechý v rodině, tak že by to někdo jako přehlížel. Ale můžeme se vrátit zpátky.... Takže pro mě kurz, jak jsem mluvila o tom, že spiritualitu bychom si měli jako pracovníci uvědomit, že to není jenom kostel nebo nějaká zpověď, ale je to přesvědčení toho člověka, tak to určitě vnímám. Ale určitě tady máme i nějaký školení ohledně desatera a takových věcí. Tak možná je dobrý si uvědomit, že to není jako jen po katolíky, ale že i nějaké věci, které jsou řečeny třeba v desateru, můžeme jako normálně lidi, přece jenom ta společnost je tak založená. Kurzy v tomhle tom směru jsou u nás v organizaci, bych řekla, zvládnutý.

TO 3: Já mám někdy pocit, že bych se měla trochu zamyslet nad tím, jak vedu sociální šetření, protože pak už to člověku trochu sklouzne k takovým věcem jenom jako, jak

bude hygiena, jak bude péče a na tyhle ty věci se trošičku nedbá. Nicméně máme v šetření jako prostor pro to se zeptat, co je pro toho klienta důležitý, jestli třeba má nějaký rituály, který je během dne zvyklý dělat, co může bejt, to vnímám i jako nějakou spirituální potřebu a samozřejmě se taky ptám na ty mše, protože jako charita katolická organizace máme prostor tady nabídnout takovouhle možnost, takže během šetření bych řekla, že se na to snažím myslet, nicméně dalo by se to určitě zvládnout i lepším způsobem. Každopádně když potom ten klient přijde už k nám, tak si myslím, že ten prostor ohledně těch potřeb je naplněnej a zjišťujeme ty informace. Řekla bych, že u nás to funguje na individuálním principu, znamená to, že se s tím klientem snažíme vyjasnit právě ty věci, co je pro něho důležitý, co potřebuje, aby se cítil dobře, a snažíme se tímto směrem posouvat tu službu.

TO 4: My tady máme pána a já ho mám hrozně ráda. To je tak strašně sympatickej člověk. On teda měl taky těžkej život, v dětství mu diagnostikovali nějaké potíže s očima, s tím, že jednoho dne jako úplně přestane vidět. A on je velkej cestovatel, tramp, hrozně si užívá života. Takovej opravdu optimistickej člověk. Jeho podle mě duchovní potřeba je právě příroda a vnímání okolí. A je to neskutečný, že i přes tenhle handicap, kterej má, ještě mu k tomu diagnostikovali Alzheimerovo onemocnění. A ještě když tady vidí u nás ty klienty, kteří tady jsou a ví, do čeho to sklouzne. Tak mě je ho vždycky na jednu stranu líto, na druhou stranu když vidím, jak on to umí s takovou grácií zvládat, tak se mu snažíme prostě vytvořit tady ten program tak, aby mohl i přes svůj handicap vnímat, co se tady děje vůní, procházkou. On teda ještě nějaký zbytky zraku zachovaný má. Já jsem s ním třeba jednou byla na procházce a on si tam sahal na květiny, které rostly, to bylo tak nádherný ho vidět, jak tím dotykem vnímá ty skutečnosti kolem. Tak to je třeba případ, který mě napadá, kdy ten klient, vnímám jeho osobní, duchovní spirituální, ať to nazvem jakkoli, potřebu jako kontakt s přírodou anebo nějaký vnímání toho okolí, které je pro něho strašně důležitý vlastně už od dětství. V dětství utíkal do lesa, poslouchal šumění vody. Takže se mu snažíme takový program zajistit nebo něco, co ho naplní. Další případ. Tak tady máme jednu paní, která se vždycky účastní bohoslužby, já teda nejsem katolička, takže se v tom moc nevyznám, a neorientuji, s kolegyní jsem se o tom bavila a ta mně vysvětlila, že katolík nemůže jít ke zpovědi, když se něco nestane, nevím, moc to nechci rozebírat, protože nevím co. Nicméně ta paní projevila zájem k tý zpovědi jít, přestože na bohoslužby normálně chodila. Tak právě jsme se domluvili s knězem, že on přijel, s paní si popovídal, udělal se ten proces, který je nutný k tomu, aby mohla ke zpovědi jít

a nakonec to dopadlo tak, že paní chodí ke zpovědi každý čtvrtek. Takže i z toho mám radost, že se to podaří. Je to výjimečně takové situace, ale je potřeba si brát i takové drobnosti z toho všeho.

Doba trvání rozhovoru: **10 min 22 s**

Přepis rozhovoru s informantem č. 5 – senior

TO 5: No tak já, já jsem věřící, že. Sice nemůžu už chodit do kostela, ale jsem věřící, katolička. Večer se modlím, uklidňuje mě to v tom, že se pomodlím za rodinu, a za přátele prostě a za ty, co to potřebují s tím, že mě to uklidňuje.

TO 6: Ano, já tedy jsem knihomol, absolutní knihomol, já bez knih prostě nedokážu žít. Já prostě jsem, pořád čtu a jsem ráda, že tady se čte z toho denního tisku a člověk se něco z toho dozví a že taky tady můžu číst. Já čtu všechno, hlavně anglický a německý knihy. To je taky, abych se udržela v tomno.... beletrii. Čtu autory z 19. století i z dvacátého. No, já jsem učila obojí. V angličtině, to je různý třeba Fulghum, ten je dobřej. Toho v angličtině nemám, toho mám v češtině. Ale jsou to brožované knihy, protože dřív se nedostaly vázaný knihy v cizím jazyce, jenom některý mám a ty se tenkrát dostaly v ruské knize. Víte, Rusové přetiskli veškeré anglické knihy bez licence a proaávali to, takže i ta anglická literatura dobrá je přes ruštinu, že vzadu jsou ruská slovíčka. Kniha anglická a ruská slovíčka. Třeba teď jak byl v televizi obraz Doriana Graye, no tak to je od Wilda a já mám od Wilda povídky, že a tam jsou u toho ruský slovíčka. No já mám několik knih s ruskými slovíčky. Já jsem učila potom dlouho doma, víte. Měla jsem živnostenský list a učila jsem doma.

TO 7: Mně zlepšil život tady ten pobyt v tom stacionáři, protože jsem byla sama doma, protože dcera chodí do práce a je tady v Pardubicích, ale je hodně vytížená a ona jezdí taky do ciziny, takže se mně opravdu nemůže věnovat a syn bydlí v Jablonci nad Nisou. Takže to občas návštěva, že. Ale jsem ráda, že jsem tady mezi lidmi a příjemnými lidmi, a opravdu mně to duševně pomohlo. Ano, skutečně mně to pomohlo.

Doba trvání rozhovoru: **5 min 36 s**